

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО»

Духовність і культура спілкування

(З досвіду роботи комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»)

Збірник матеріалів

Друкується за рішенням вченої ради КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

КІРОВОГРАД
2014

ББК 74.200.53

Д 85

Духовність і культура спілкування. З досвіду роботи комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області» [збірник матеріалів] /упорядник Ж. В. Федірко – Кіровоград: комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», 2014. – 84 с.

У збірнику висвітлено матеріали роботи педагогічного колективу комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області» над створенням умов для природного розвитку дитини, виховання духовно-моральних цінностей шляхом відродження нашого суспільства та повернення до традицій українського народу.

Видання адресоване працівникам методичних кабінетів (центрів) відділів (управлінь) освіти райдержадміністрацій, міських рад; керівникам і педагогічним працівникам загальноосвітніх навчальних закладів.

Рецензенти:

Шульга Ольга Антонівна – директор бібліотеки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат філософських наук

Жосан Олександр Едуардович – доцент кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук

Відповідальна за випуск – Корецька Л.В.

© Ж.Федірко, 2014

© КОШПО, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	6
Духовність та духовний розвиток особистості. Поняття духовності.	
Стан духовності підростаючого покоління.....	6
Властивості моралі.....	9
Вчинок як одиниця моральної поведінки.....	18
Взаємообумовлений розвиток моральності особи та її духовності.....	27
Взаємозв'язок краси й духовності. Основні положення.....	28
Розвиток духовності підростаючого покоління у соціально-педагогічній діяльності.....	30
Духовність – це відповідальність.....	34
КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ	37
Спілкування.....	37
Мистецтво мислення.....	43
Слово – могутня сила.....	46
Виховання моральних цінностей засобами слова.....	47
Багатозвуччя внутрішнього світу.....	49
Вплив емоцій на ефективність навчального процесу.....	53
Методи впливу дорослого на емоційну сферу дитини у процесі виховання.....	60
Професійна етика у відносинах: учитель – керівник школи.....	62
Життя – величніша школа.....	65
ВИСНОВКИ	69
ДОДАТКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

ВСТУП

*Найголовніша, а може, єдина основа
всього буття людства є моральність*

Ф. Достоевський

Майбутнє нашого суспільства залежить від духовного, морального потенціалу юного покоління.

Духовність, духовний у масштабах світової культури – це головні поняття, що визначають місце людини в суспільстві, у світі.

В усій історії простежується прагнення людей вибудувати у своїй свідомості досить струнку систему всесвіту, визначити своє місце в ньому і жити, орієнтуючись на ці уявлення.

Придивімося уважно, що відбувається на нашій планеті. Науково-технічний потенціал суспільства нині високий, як ніколи за всю історію нашої цивілізації. Винайдено й далі людство винаходить безліч найдосконаліших високопродуктивних технологій. Є все, щоб нагодувати й одягнути всіх людей планети, створити умови для розкриття їхнього духовного потенціалу, проте цього не відбувається. А навпаки, в усіх країнах світу, незалежно від суспільного ладу, зростають негативні явища: ведуться війни, проливається кров, безглуздо гинуть люди. Причина лише в недосконалості внутрішнього світу людини. Людина губить не тільки себе, а й усю планету. Губить планету не лише своєю техногенною діяльністю, забруднюючи довкілля, а й своїм спотвореним мисленням.

Розвиток серця у нас відстав від розвитку інтелекту. Сенс усіх змістових змін в освіті, на мій погляд, полягає в зміні напряму педагогічного процесу на становлення особистості дитини, яка повинна стати рівноправним учасником педагогічного процесу: вона має право на власну думку й власну помилку, відчувати її наслідки і зробити певні висновки.

Якщо гуманістична педагогіка своєю метою визнає становлення особистості духовно багатой, активної, здатної до творчості, а тактикою обирає особистісно орієнтовану взаємодію, тоді педагогічний процес неможливо оцінювати за показниками лише успішності учнів. Тому що, по-перше, успішність не охоплює всіх сторін педагогічного процесу, вона фіксує лише проміжні або кінцеві результати, а, по-друге, успішність може бути досягнута і при авторитарній системі.

У той час, як від процесу взаємодії дитини і дорослого народжуються стосунки, новою якістю яких є педагогіка співпраці, саме вона дає реальну можливість виконати головне завдання в змісті освіти – навчає дитину будувати стосунки з людьми. Людяність, духовність, моральність народжуються й розвиваються там і тоді, де існує єдність двох взаємин: людина – людина та люди – життєві завдання.

У комунальному закладі «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради

Кіровоградської області» основною метою вчителя є безумовне сприйняття дитини, визнання, турбота, що виявляються в позитивному ставленні до неї. Дитину сприймаємо і любимо не за те, що вона розумна чи красива, слухняна чи працьовита, а просто за те, що це - наш учень і неповторна особистість.

Педагогічний колектив робить усе для того, щоб наші учні, батьки були прихильниками морального вибору. Властивість обдумувати, а потім діяти закладається ще в дитячі роки, в школі. Моральний вибір опирається на знання основних принципів моралі, суспільних законів, які сформували світогляд особистості, її переконання. Для того, щоб духовно-моральні правила та засвоєні етичні положення регулювали поведінку особистості в будь-якій ситуації, впливали на формування індивідуальних особистісних якостей, необхідно постійне духовне удосконалення особистості, яке включає і самовиховання.

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Тиханська Т.І.,

директор комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання –
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 31 з гімназійними класами, центр
дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради
Кіровоградської області»

ДУХОВНІСТЬ ТА ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ. ПОНЯТТЯ ДУХОВНОСТІ. СТАН ДУХОВНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Духовність – це внутрішній світ людини.

Духовність – це стрижень, фундамент внутрішнього світу людини, якій не можна навчити з допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не можна змусити по ньому йти.

Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом.

Духовність не зводиться до інтелектуальності, ідеальності, звернення розуму, етики, чистої моралі або аскетизму. Духовність не є й чиста релігійність, чи емоційне піднесення духу, або розумова довіра і урегульованість поведінки на цих засадах. Духовною є будь-яка діяльність, яка веде людину вперед у напрямку будь-якої форми розвитку: емоційного, інтуїтивного, соціального, вказує на життєвість його внутрішньої сили.

Духовному світові особистості, що формується, надавав великого значення В. Сухомлинський. Він розглядав формування духовного світу людини в тісному зв'язку як із його розумовим, так і моральним та естетичним розвитком. Видатний педагог писав: «Сфера духовного життя людини – це розвиток, формування і задоволення його моральності, інтелектуальних і естетичних запитів й інтересів у процесі активної діяльності. Джерелом духовного світу людини є матеріальний світ, об'єктивна дійсність і особливо такі важливі її сфери, як громадське життя людини, його соціальний і моральний досвід» [23, с. 111].

Взагалі, духовно багатою вважають людину, яка живе в гармонії із собою і світом, у якої сформовані духовні цінності, тобто, ті якості і риси, життєві установки, що існують для кожної людини й становлять її ідеал.

Рис. 1.1. Сфера духовного життя людини.

Коли ми говоримо сьогодні про наше суспільство і цінності, то слід зауважити, що воно переживає моральну кризу, спричинену передусім втратою християнських цінностей, орієнтацію на індивідуалізм, прагматизм і споживацтво в особистому та суспільному житті.

Розповсюджуються такі негативні явища у дитячому і молодіжному середовищі, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид, злочинність і бродяжництво. На розвиток дитини негативно впливають продукція секс-індустрії, засоби масової інформації, особливо телебачення. Державна політика спрямована не на створення і підтримку молоді сім'ї, а на стимуляцію позашлюбного життя через пропаганду статевих знань і розповсюдження засобів контрацепції.

Термін «духовний» у широкому значенні пов'язаний з внутрішнім станом людини. У цьому контексті «духовне» відображає не тільки ті переживання, які традиційно вважаються релігійними, а те, що торкається сприйняття та пізнання, всю людську активність та функції, у яких загальний підсумок – володіння цінностями, більш високими, ніж загальноприйнятими: етичними, естетичними, героїчними, гуманістичними та альтруїстичними.

Становлення духовності – це вища мета кожної особистості, адже в міцному ґрунті духовності зростає і особистість людини.

Пізнання людиною самої себе, таємниць свого життя – один з її духовних пошуків, що сягає в глибину століть. Необхідно допомогти дитині пізнати себе як людину і сприяти тому, щоб вона була суб'єктом життєтворчості, навчити мистецтву життя, бути конкурентноспроможним в сучасному світі, оволодіти культурою життя.

Потрібно ставити собі за мету розвивати особистість, розумові здібності, творчі вміння, самостійно здобувати знання, логічно мислити. Створення ситуації успіху є умовою для самореалізації кожної особистості.

Ціннісні орієнтації являються одними з найбільш комплексних, багаторівневих утворень у структурі особистості, які виконують роль регуляторів поведінки. Знання рівня сформованості ціннісних орієнтацій особистості, їх ієрархія – ключ для можливості здійснення її виховання. Ціннісні орієнтації впливають на визначення місця особистості в суспільстві і на вибір нею референтної групи. То ж духовні цінності виявляються спільними для дуже широких кіл людей безвідносно до їх професії чи особистих уподобань. До таких вищих цінностей завжди належали релігійні переконання, естетичні цінності, почуття любові до Батьківщини, відданість інтересам нації, рідній мові.

У процесі утворення і утвердження духовних цінностей важливу роль відіграє притаманне людині відчуття справедливості. Духовні переживання можуть бути обмежені, тобто проходити тільки на рівні суперсвідомості, а можуть також включати і пізнання цілісного «Я».

До показників духовного зростання відносять:

- усвідомлення значущого вибору;
- зростання внутрішньої чесності, заміна критеріїв обов'язку, совісті на критерії естетичної та творчої спрямованості, коли людина починає свідомо творити своє життя;

– зростання почуття гармонії світу, уникнення емоційного ставлення до добра і зла, оскільки це проблема свідомого вибору людиною власного шляху життя, відповідно до її розуміння світової гармонії.

За цим стоїть напружена внутрішня концентрація психічної активності, яка виявляється саме в тому, щоб суттєво знижувалась індивідуальна чутливість до зовнішніх впливів, другорядних внутрішніх переживань, сторонніх дій.

ВЛАСТИВОСТІ МОРАЛІ

Загально визнано, що духовність і моральність – це головне, що складає фундамент людини як особистості. В них - запорука гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей особистості й того, що плоди її діяльності дійсно слугуватимуть в ім'я людини як вищої цінності.

Мораль є сферою ідеологічних відносин між людьми (тих, що є духовним життям) і має загальні з іншими формами суспільної свідомості (наукою, релігією, мистецтвом та ін.) властивостями, і специфічними, тільки їй властивими особливостями. Загальнозначущими її властивостями є: соціально-економічна обумовленість змісту, відносна самостійність існуючих умов, можливість активного впливу на суспільні процеси, спадкоємність у розвитку, взаємодія з іншими формами суспільної свідомості. Ці властивості характеризують мораль та інші форми суспільної свідомості як явища, що мають суспільну природу, зміст якого визначається матеріальними і духовними факторами і конкретно-історичними соціальними умовами. Кожна форма суспільства має не тільки загальні, але й специфічні властивості, що виявляються в процесі діяльності і взаємодії між людьми. Відмінними особливостями науки є свідомість, раціональність, узагальненість. Для релігії характерні образність, емоційність, спрямованість на внутрішній світ людини. Політична свідомість орієнтується на широкі маси, визначає відповідного своїй меті лідера, вважає за раціональне мати привабливу форму подачі тощо. Основними особливостями моралі є її імперативність, нормативність і оціночність.

Імперативність – це властивість владності, розпорядження, вимогливості, вираження морального закону. Імперативність – форма вираження вимог і розпоряджень моралі, спосіб реалізації її норм і принципів. Уперше значення імперативності в етиці сформоване філософом Іммануїлом Кантом, який визначив суть поняття категоричного імперативу як загального морального закону, що має загальнозначуще поширення в протилежність особистому принципу (максимі). Категоричний імператив – це природжене моральне знання, що підлягає безумовному виконанню. Мова йде не про зовнішнє примушення, а про добровільну реалізацію людиною вимог закону. Категоричний імператив тільки в тому випадку виявляється в максимі, якщо вчинок здійснюється з почуття обов'язку, а не з корисливої зацікавленості. Значення взаємодії між моральною необхідністю і свободою волі людини Іммануїл Кант висловлює: «... поступай так, щоб ти завжди належав до людства і в своїй особі, і в особі будь-кого іншого також як до мети і ніколи не належав би до нього тільки як до засобу». Імперативність як властивість моралі розглядається і в сучасній етиці. Однак для різних типів моралі характерні різні способи імперативності. Так етика

неопозитивізму, розглядаючи імперативність як основну властивість моралі, протиставляє її розумінню в традиційній моралі. Імперативність визначається не на основі фактичних знань, а внаслідок абстрактних логічних суджень, які виражають емоції настанов того, що говорить, і служать наказом для їх реалізації іншими людьми. Моральна імперативність, що визначається неопозитивістами як «взаємна повага, справедливість і розуміння інших людей», повинна використовуватись для обмеження аморальності, у тому числі і в інформаційно-ідеологічній сфері. У релігійній моралі імперативність спрямована на утихомирення душі людини, її покаєння за вчинені і можливі гріхи, вимагає терпимості у ставленні до будь-якої, у тому числі і несправедливої для особи ситуації. Соціально-психологічна концепція імперативності Толкотта Парсонса трактує її як стандарт поведінки, необхідний для дотримання рівноваги в суспільстві. Матеріалістична етика розглядає імперативність як об'єктивну властивість моралі протягом усього її історичного розвитку, є результатом багатовікової суспільно-історичної практики людей і у владній формі виражає суть законів взаємодії між людьми, людини із суспільством.

Рис. 1.2. Моральність.

Імперативні вимоги моралі: не бреш, не кради, не обманюй, не вбивай, поважай інших людей, будь мужнім тощо можуть відіграти визначальну роль у попередженні можливих негативних наслідків непродуманих або небезпечних вчинків. Якщо дотримання норм моралі виховане у людини з дитинства, то їх реалізація, як правило, здійснюється нею автоматично, а в складних і заплутаних ситуаціях допомагають правильно оцінювати суть того, що відбувається. Імперативність – один із способів узгодження суспільних і особистих інтересів, у взаємодії яких провідне начало об'єктивно належить суспільному інтересу. Імперативні властивості моралі допомагають забезпечувати єдність суспільства, спадкоємність у розвитку духовного життя, ставлять індивіда в залежність від норм гуртожитку, що склалися історично. В ході зростання самосвідомості людей, усвідомлення ними себе як особистостей, змінювалися форми реалізації імперативності моралі. На місці жорстокого зовнішнього примушення дотримуватися моральних норм в умовах родової общини поступово формувалися більш гнучкі і різноманітні форми дотримання моральних норм. У сучасному суспільстві велике значення має система виховання і навчання, формування позитивного ідеалу в усіх членів суспільства, сила прикладу як зразок суспільної поведінки. Лицемірство представників привілейованих груп, віроломство, святенництво, цинізм, орієнтація на оману і насильство, маніпулювання суспільною свідомістю мають засуджуватися і неухильно класти край. Потурання в порушенні моральних норм неминуче веде до руйнування особистості, прирікає суспільство на деградацію. Імперативність, що виражає взаємодію між соціальною необхідністю і особистою свободою, обмежує свободу і виступає як її протилежність. Насправді ж це стосується тільки руйнівних форм вияву свободи. Розумна практична імперативність визначає можливість більш точного і правильного вибору засобів досягнення мети, поставленої особистістю, виражає пріоритет суспільно-значущих інтересів, обов'язковість їх дотримання не тільки в інтересах суспільства, але і самої особи. Імперативність як об'єктивна необхідність і свобода особи — два взаємопов'язані боки моралі. Іншою важливою властивістю моралі є нормативність. Регулятивна функція моралі забезпечується за допомогою певних норм, правил, настанов, повчань, заповідей тощо.

Рис.1.3. Сучасні норми моралі.

Моральні норми, як спосіб досягнення необхідного результату у відносинах між людьми, програмують відповідно поведінку індивідів, визначають спрямованість їх дій (будь милосердним, виконуй свій військовий обов'язок, живи по коштах тощо). Нормативність виражає об'єктивну необхідність і

доцільність певного роду взаємовідносин між окремими людьми, між ними і соціальною спільністю (сімейними, військовими та іншими колективами). Нормативність – спосіб відтворювання в суспільстві однотипних відносин через одиничні дії індивідів. Постійно переконуючись у доцільності вияву якостей: взаємодопомога, чесність, повага до оточуючих тощо, люди починають постійно відтворювати відносини на їх основі. Тому властивість нормативності моралі – важливий засіб зв'язку між людьми різних поколінь і епох, межах однієї історичної епохи, поєднання особистих моральних якостей індивіда із суспільними вимогами. Моральні норми різновиди соціальних нормативів залежно від способу оцінки поділяються на два типи: вимоги-заборони (не бреші, не ледарюй, не бійся та ін.); вимоги-зразки (будь хоробрим, сміливим, сильним, відповідальним тощо). Історично вимоги заборони моральних нормативних настанов вимагали від членів родової общини дотримання елементарних правил поведінки. Пізніше виникають вимоги – зразки, засновані на більш високому рівні узагальнень і абстракцій у порівнянні з простою заборонаю. Заборона і зразок становлять дві сторони єдиних моральних вимог, визначають межі між неприпустимим і бажаним варіантами поведінки. І в такому випадку заборони і зразки не тільки взаємопов'язані, але й доповнюють один одного. Нормативність – це не односторонній акт попередження або заохочення відповідної поведінки особи, а процес перетворення об'єктивного розпорядження в суб'єктивну дію, єдність того й іншого.

Моральна норма стає такою, коли перетворюється із зовнішнього спонукання у внутрішню настанову особи. Засвоєння і реалізація індивідом моральних розпоряджень і цінностей пов'язані зі свободою вибору, наявністю моральних настанов, усвідомленням відповідальності, почуттям обов'язку. Тому нормативність – складний і тривалий процес перетворення змісту моральних норм в основу моральності особи. Нормативність пов'язана з проблемою істинності моралі. У різних етичних системах це вирішується по-різному. Моральні норми виводяться з чистого мислення (Іммануїл Кант, Георг Гегель, неотомісти та інші), із суб'єктивних настанов особи (Девід Юм, неопозитивісти та інші), попереднього досвіду людей (матеріалістична етика). Об'єктивність і результативність моральних норм і оцінок, їх адекватність змісту суспільних відносин підтверджує багатотисячова практика людей. Народна мудрість відобразила нормативний аспект моралі в прислів'ях: «Що посієш, те й пожнеш»; «Замолоду проріха, до старості – діра»; «Праця людину годує, а лінь псує»; «Курчат восени рахують» і багатьох інших. І сучасні норми моралі вимагають шанобливості до праці інших людей, уміння цінувати час, доводити почату справу до кінця, не бути нав'язливим у спілкуванні тощо. У нормах моралі виражаються прості правила моральної поведінки, підсумком якої є максимальна відповідність інтересів суспільства і особи. Моральна норма – еквівалент об'єктивній істині в етиці, яку не можна абсолютизувати, поширювати на всі епохи і народи. Загальні і необхідні моральні норми з розвитком суспільства і зміною умов змінюють значущість. Важливу роль тут відіграє така істотна властивість моралі як оцінка. Мораль завжди передбачає схвалення або засудження явищ соціальної дійсності, пов'язаних з поведінкою особи, спільності людей тощо.

Оцінка встановлює відповідність або невідповідність вчинку, мотиву або поведінки вимогам моралі, передбачає урахування конкретних обставин і можливості дій особи, спільності людей на основі визнання моральних цінностей. Для уникнення суб'єктивних помилкових уявлень особи про свою значущість має доповнюватися громадською думкою і взаємодією з наслідками і реальними результатами діяльності. Форми оцінки можуть бути різними залежно від змісту вчинку: похвала, схвалення, згода, неприйняття, осуд, вдячність тощо. Оцінка – спосіб визначення моральної суті людини, що виявляється в її стосунках з іншими людьми з позиції Добра і Зла. Ці відносини різноманітні, можуть оцінюватися в різних категоріях: справедливо або несправедливо, чесно або нечесно, відповідально або безвідповідально та ін.

В оцінці моральності самої особи велике значення мають такі характеристики як: працелюбний або тунеядець, егоїст або альтруїст, правдивий або брехун, скромний або честолюбний та інші. З визначення різних сторін моральної діяльності складається сукупна оцінка моральності людини. Існують різноманітні способи оцінок: гласна, негласна, усна, письмова, публічне визнання, замовчування, ігнорування та ін. Вони залежать від багатьох обставин: сфери діяльності, масштабів особистості, наявності можливостей публічного вираження оцінки. Однак єдиним критерієм значущості оцінки є її відповідність реальному стану справ. Оцінка пов'язана з необхідністю проведення відповідної експертизи, з'ясуванням істинності і об'єктивності думок, зв'язком з практикою. Її можна підтвердити або спростувати тільки шляхом аналізу наслідків і конкретних результатів вчинків індивіда.

Як об'єктивний критерій істинності в оцінці моральної поведінки можуть виступати: відповідність вчинків суспільним інтересам, наявність результатів поведінки, відповідність суспільно-історичній практиці, взаємодія добра і прогресу тощо. Основою моралі та критерієм її істинності протягом усієї історії етичної думки проголошувалися: Бог, світовий розум, вічні принципи справедливості, позаісторична природа людини тощо (Хома Аквінський, Іммануїл Кант, Георг Гегель, неотомісти, неопротестантисти та інші). Прагматисти, неопозитивісти, інтуїтивісти зводять критерії моральної оцінки до ситуативного принципу і психологічних настанов. Матеріалістична етика дійсним критерієм моралі вважає об'єктивну історичну необхідність у потребах та інтересах соціальних спільностей людей. Ці потреби і інтереси відбиваються в уявленнях про справедливість, добро і зло, у змісті моральних вимог.

Оцінка заснована на урахуванні єдності об'єктивності та суб'єктивності у вчинках особистості, враховує соціально-культурне середовище, умови виховання, міру розуміння ситуації самою особистістю, її мету настанови тощо. Але оцінка завжди пов'язана зі встановленням істини, а її критерієм виступають інтереси суспільства, народу, держави. Ці питання особливо актуальні в перехідні періоди суспільства. Основні специфічні властивості моралі – імперативність, нормативність і оцінка завжди існують і реалізуються в єдності, утворюючи механізм функціонування моральних відносин. Їх зміст формується утвердженням норм моралі в суспільній свідомості, створенням моделі поведінки людей у суспільстві.

Поняття про моральність. Мораль як форма суспільної свідомості в процесі свого історичного розвитку набула різного характеру. Поняття «мораль» прийшло із Франції (*morale* – моральність), а до Франції – з Давнього Риму (*moralis* – моральний). У словнику В. Даля визначається як «правила для волі та совісті» [27, с. 543].

Моральне виховання – цілеспрямований процес організації та стимулювання різнобічної діяльності учнів, їх спілкування, спрямований на оволодіння школярами моральною культурою, яка визначає ставлення школярів до навколишнього світу [27, с. 329].

Рис.1.4. Критерії моральної вихованості.

Моральна культура – найголовніший компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють поведінку в усіх сферах її життя [27, с. 331].

Моральні норми – система вимог, які визначають обов'язки людини по відношенню до оточуючого світу, зразки, що не тільки орієнтують поведінку особистості, але й дають можливість оцінювати і контролювати її (В. Лозова, Г. Троцько, 1997) [27, с. 332].

І. Бех зазначає, що у наш час зростає суперечність між зростаючими вимогами до моральної вихованості особистості і невідповідністю використання з

цією метою методичних засобів. Широко вживані у виховній практиці методи (привчання, заохочення, покарання тощо) реалізують теоретично невиправдану але практично діючу стимул-реактивну схему. В результаті відбувається переважно культивування у підростаючого покоління моралі, орієнтованої на зовнішнє підкріплення, а мораль, як поведінка, яка передбачає лише самовинагороду, стає йому не властивою [1, с. 102].

Це пояснюється тим, що уявлення про волю як діяльність суб'єкта, що здійснюється на основі усвідомленої необхідності, залишаються не перетвореними у конкретно-психологічні закономірності. Відтак неможливо розв'язати проблему свідомого сприйняття особистістю певних моральних норм, якщо має здійснюватися на основі вольового спонукання. З огляду на це виникає необхідність в розробці принципів побудови генетико-моделюючого методу як єдиного адекватного засобу формування вищих моральних утворень, довільних за генезисом.

Умовою, що передує розробці вказаних принципів, є розкриття психологічного механізму вольового спонукання. І. Бех розкриває ряд принципів положень:

- волю доцільно розглядати не як особливу психічну функцію, а як первинну динамічну основу психічного життя, стадію оволодіння процесами поведінки (такого розуміння волі дотримувалися зокрема Л. Виготський та Л. Божович);

- воля, як усвідомлене прагнення, виступає способом породження окремих компонентів самосвідомості в цілому, як інтелектуально-афективної єдності;

- механізм волі такий: на етапі розгорнутого вольового процесу – рефлексія, на заключному етапі – переживання [1, с. 129].

Процес свідомого сприйняття суб'єктом моральної вимоги поділяється на два етапи. На першому відбувається оволодіння зовнішньою ситуацією, результатом чого є формування у суб'єкта емоційного переживання поставленої вимоги. На другому, в результаті внутрішньої (рефлексійно-вольової) діяльності, виникає довільне позитивне ставлення до моральної вимоги і готовність втілення її в реальну поведінку. Від того, наскільки у суб'єкта розвинена воля, залежить рівень його морального розвитку. Через багаторазові повторення морального вчинку довільний механізм спонукання перетворюється в постдовільний і характеризується ознаками, які відповідають бажанню.

В результаті цього моральний вчинок набуває вигляду звички. Між моментом вольового рішення і моментом утворення звички відбувається довготривала робота переходу від волі, як первинного мотиваційного фактора, до невольового за психологічною структурою мотиву вчинку. Воля, як усвідомлена більшою чи меншою мірою готовність виконати в конкретних умовах поставлену моральну вимогу, породжує мотиваційний процес, суть якого в емоційному забарвленні однорідних ситуацій моральної вимоги, у встановленні зв'язку узагальненої емоції зі змістом вимоги, з поняттям про моральну норму. Такі утворення виступають у самосвідомості як моральні властивості, а в поведінці з її мотивами.

Вчинок як одиниця моральної поведінки

Вчинок – соціально оцінюваний акт поведінки, що пробуджується усвідомленими мотивами. На відміну від імпульсивних дій вчинок здійснюється у відповідності з прийнятим наміром. Вчинок, як елемент поведінки, підпорядкований мотивам і меті діяльності людини. В ньому проявляється особистість: її провідні потреби, ставлення до оточуючої дійсності, характер, темперамент. У вчинку проявляються такі риси особистості, як наполегливість, лицемірство, відвертість, замкнутість тощо. У відповідності з соціальними, етичними і правовими нормами вчинки оцінюються як моральний або аморальний, чесний або нечесний, героїчний або боягузливий тощо.

Рис. 1.5. Вчинок як одиниця моральної поведінки.

О. Киричук, В. Роменець розглядають вчинок, як спосіб особистісного існування в світі, як всезагальний філософський принцип, який допомагає тлумачити природу людини і світу в пізнавальному та практичному відношеннях [10, 22].

Аналіз вчинку психологічно і морально зрілої особистості завжди передбачає в своїй основі відношення до іншої людини як до такої ж особистості, як до мети. Вчинок, як діалог, – це відношення, яке передбачає взаємність, співучасть. При цьому ролі учасників учинкового акту можуть розподілятися по-різному. Вчинок як універсальний засіб самовиявлення, самовдосконалення, самотворення і самоствердження людини в суспільстві у певному розумінні може розглядатися як притаманний будь-якій людині, соціальній групі і будь-якій культурі, відбиваючи в собі специфіку і загальний рівень свого суб'єкта. Для кожної вікової групи існують певні критерії, за якими та чи інша дія визначається як вчинок.

Підліток може зважитися на героїчний вчинок заради товариша, але залишитися байдужим до батьків, які розраховують на його допомогу, на потребу поступитися власними інтересами тощо. Вчинковий потенціал по-різному розподіляється у психосоціальному просторі функцій та ролей, що відіграє людина залежно від суб'єктивної значущості кожної з них у конкретній ситуації життєдіяльності.

Критерії та показники вихованості

Розглядаючи основні підходи до визначення та вивчення моральної вихованості, Л. Поколієнко [21], Д. Ніколенко [18], І. Зверева [9], Л. Коваль [11], П. Фролов [26] та інші зазначають, що феномен вихованості відрізняється великою складністю і розглядається у різних аспектах (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Вихованість.

Вихованість є найважливішою психолого-педагогічною та соціально-психологічною характеристикою особистості, вона неподільно пов'язана з усіма її сторонами, відбиває ступінь її всебічності та гармонійності. Основою вихованості є мораль людини. Проблема об'єктивних критеріїв моральності надзвичайно складна і продовжує залишатися предметом палких дискусій.

Недостатнє вивчення проблеми об'єктивних критеріїв моральності в етиці затруднює розробку психолого-педагогічних критеріїв моральної вихованості. Через вказану причину сам моральний розвиток найчастіше визначається у наш час як інтеріоризація індивідом основних культурних правил соціальної дії. З цієї точки зору моральна вихованість є виявом того стану, який існує між її проявами у різних сферах поведінки, спілкування і діяльності, та нормами моралі, які розглядаються.

Таке бачення йде від філософії та суспільствознавства, де людина є переважно продуктом обставин і не стоїть перед проблемою вибору. Але в сучасних умовах, коли проблема вибору стоїть як ніколи гостро, такий підхід є віджилим, він повністю ігнорує активність людини, переносить суттєвий та змістовний центр ваги її морального розвитку на соціальне оточення, приписуючи йому роль тієї сили, яка веде і викликає ззовні моральний розвиток.

Прихильники цього підходу не помічають, що моральна вихованість – це не лише статичний набір, система певних моральних якостей, відносин, які характеризуються специфічними почуттями, потребами, мотивами, навичками поведінки, а й особлива форма внутрішньої самоактивності, що дозволяє людині не просто наслідувати існуючі моральні норми, а критично оцінювати, встановлювати їх моральну цінність стосовно конкретної ситуації, виступати ініціатором створення нових форм соціальної взаємодії.

Як зазначає М. Заброцький [6, с. 84] про ступінь морального розвитку індивіда судять за певними критеріями. Критерій – засіб для судження, ознака, на основі якої робиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило судження та оцінки, основна ознака, за якою одне рішення обирається із багатьох можливих.

В психолого-педагогічній літературі зустрічаються різні ознаки, які висуваються як критерії моральної вихованості. До таких критеріїв належать:

– ставлення школярів до суспільства, праці, людей, активної життєвої позиції, спрямованості особистості, рівня розвитку суспільно значущих якостей особистості, співвідношення мотивів поведінки та характеру вчинків особистості, з одного боку, та норм, правил моралі – з іншого, використання різних критеріїв на різних рівнях: на рівні розвитку моральних почуттів, відношень, стійких мотивів і спрямованості особистості, на рівні світогляду;

– інтелектуальний, поведінковий та емоційний критерії; до інтелектуального відносяться знання відповідних моральних норм і правил, здатність висловлювати на основі цих знань моральні судження; до поведінкового – здатність протистояти спокусі порушити ці правила, а емоційного – переживання почуття провини у разі порушення цих правил [6, с. 90].

Оскільки рівень знань моральних норм і ступінь відповідності реальної поведінки суспільним вимогам виявити значно простіше, ніж розібратися із

особливостями переживань і в характері спонукань дитини, то в практиці роботи шкіл за критерії моральності беруться лише зовнішні показники. В сучасній педагогічній теорії (і практиці) найбільш поширені два підходи побудови системи морального виховання учня: інтелектуальний (надає першорядного значення формуванню в школярів знань), та поведінковий (коли головна увага звертається на вироблення в учнів поведінки та вважається, ніби успіх у вихованні правильної поведінки визначається лише режимом, системою вимог і вправ). Але без внутрішніх спонукальних стимулів вся система виховання, звичайно, перетворюється у насильство над дитиною. Вищевказані ознаки є загальними критеріями моральної вихованості. Н. Мартишина [16] визначає загальний критерій моральної вихованості як ознаку, на основі якої встановлюється просування особистості у своєму моральному розвитку на відносно завершеному етапі шкільного навчання та виховання.

Рис. 1.7. Критерії моральної вихованості.

Поряд із критеріями загальної моральної вихованості автори виділяють інші важливі, але менш узагальнені критерії:

- 1) критерії розвитку окремих моральних якостей;
- 2) глибина осмислення та знання норм і правил моралі;
- 3) ступінь розвиненості та сформованості моральних умінь, навичок і звичок поведінки;

- 4) характер моральної орієнтації у складних моральних ситуаціях;
- 5) ступінь принципності та рівень розвитку вольової сфери;
- 6) в оточенні спокуси – міра моральної вимогливості до себе та інших людей;
- 7) характер поведінки у колективі, а також наодинці із собою;
- 8) наявність гуманістичних рис у характері та поведінці;
- 9) ступінь поважного та доброзичливого ставлення до інших людей;
- 10) рівень розвитку почуття власної гідності, сором'язливості, честі, совісті.

Порівнюючи перелічені підходи різних авторів до вивчення загальної моральної вихованості, слід зауважити, що деякі з них вважають, що загальний рівень морального розвитку може бути виявлений за допомогою одного загального критерію, інші пропонують з цією метою певний набір, систему критеріїв. При цьому автори дотримуються одностайної думки в тому, що критерії морального розвитку особистості школяра повинні охоплювати не тільки результат, а й спонукання, цілі та способи його досягнення.

Слід зазначити, що всі автори, які розробляють проблему критеріїв моральної вихованості, використовують в якості синонімів такі поняття, як «ознака», «показник», «прояв» і лексичне їх значення є практично ідентичним. Це те, з чого можна скласти висновок про стан, розвиток, хід тощо. У той самий час зміст, який вкладають автори в дані поняття, в залежності від контекстів, буває різним. При цьому критерій, як правило, розуміється як деяка найбільш загальна властивість, за якою міркують про те, чи інше явище, що об'єднує у собі ряд простих «показників». Самі ж показники можуть бути виявлені і через ряд ознак, прикмет, що можуть безпосередньо спостерігатися та підлягати вимірюванню.

Однак можна зустріти й інші змістовні розмежування даних понять. У наш час всі критерії, які пропонують різні автори не пов'язані в єдину систему і являють собою певний набір, в якому багато які критерії досить детально розроблені, але неясно, як вони взаємопов'язані між собою. В результаті вчителю доводиться або вибирати з існуючих критеріїв за принципом «або-або», або об'єднувати різноманітні та різні за значенням критерії в один ряд, не дуже піклуючись про те, чи вони взаємопов'язані між собою. Зрозуміло, що одержані таким чином дані, часто важко звести в єдину систему, яка дозволяє однозначно визначити місце даного учня на шкал моральної вихованості. О. Козлова [12] зазначає, якщо психологічні критерії моральної вихованості, що пропонуються, прийняти за повний набір критеріїв, то він може бути упорядкований, систематизований таким чином.

Рівні моральної вихованості

Як зазначається в психолого-педагогічних дослідженнях визначення рівня моральної вихованості, він носить настановчий характер і є першим результатом досліджень та узагальнення практичного досвіду.

Для виявлення рівня сформованості моральної вихованості необхідні певні критерії, тобто ознаки, на основі яких проводиться оцінка.

Критерій є ніби ідеальним зразком, еталоном, порівнюючи з яким реальні явища можна встановлювати ступінь їх відповідності, наближення до норми,

ідеалу. Ознаки повинні враховувати вікові особливості виявлення тих чи інших якостей особистості, охоплювати основні види її діяльності (навчання, праця, громадська робота, естетична та спортивна діяльність, вільне спілкування тощо), характеризувати поведінку учня в різних ситуаціях, а також відбивати стійкість виявлення якості.

Рис. 1.8. Рівні моральної вихованості.

Ознаками вихованості є ставлення особистості, добровільне виконання певних дій, мотиви дій, вчинків.

А. Маслоу [17, с. 31] як міру оцінки рівня вихованості пропонує вірогідність поведінки у відповідності з прийнятими у суспільстві нормами. І. Бех [1, с. 66] пропонує рівень моральної вихованості розуміти як ступінь відповідності рис та якостей, що характеризують моральне обличчя людини у відповідності з моральними вимогами, які пред'являються до даної вікової групи учнів. Ю. Бондарчук [2] розглядає рівень моральної вихованості як рівень розвитку моральної свідомості, моральної поведінки та моральних почуттів особистості.

Суперечливим моментом у цих підходах є питання градації шкал вихованості, виділення критичної точки відліку. Найчастіше виділяють від трьох до п'яти рангових градацій, іноді від двох до шести і більше. Число таких градацій у дослідженнях, в основному, визначається теоретично і підкріплюється даними спостережень, лабораторних експериментів.

Говорячи про рівень моральної вихованості, А. Маслоу [17, с. 43] пропонує виділяти не лише вихованість, а й невихованість, яка теж має свої градації. Так, вчений виділяє абсолютну невихованість, яка не залежить від волі і свідомості самої дитини, і є характерною для хворих і травмованих дітей, а також відносну, яка залежить від самої дитини, її бажання піддаватися вихованню.

Таким чином, поняття «рівень моральної вихованості» припускає не тільки якісну, а й кількісну її оцінку. Причому вважається, що існує одна вісь, на якій місце кожного учня в принципі можна визначити однозначно (вище або нижче). На це вказує і повсякденний досвід.

Наочним прикладом одновимірної шкали є відома шкала загальної успішності («невстигаючий», «трієчник», «середняк», «хорошист», «відмінник»). Невстигаючим вважається той учень, який має підсумкову незадовільну оцінку хоча б з одного навчального предмета. Відмінником є той, у кого знання з усіх предметів оцінені на «відмінно» тощо.

Той самий спосіб використовується і для оцінки рівня моральної вихованості: педагоги враховують усі відомі їм прояви моральності (аморальності) школяра (як правило, на основі його вчинків) і з урахуванням цих оцінок судять, яку загальну оцінку слід виставити тому або іншому вихованцю. Найбільш популярний спосіб об'єднання часткових оцінок (одержаних за допомогою різних методів, у загальну шкалу полягає у додаванні цих оцінок або обчислювання різних похідних від цієї суми величин.

Доцільно зазначити, що існуючі нині шкали виміру рівнів моральної вихованості є не лише неспівставними між собою (мають різну кількість рівнів), а й не дозволяють учителю одержати об'єктивну інформацію про те, як виглядають окремі вихованці на фоні інших учнів школи, району, області. Вони можуть використовуватися педагогом лише як інструмент для оцінки ефективності власних педагогічних зусиль стосовно кожного конкретного учня, але не здатні оцінити ефективність діяльності педагогів відносно один одного. Нормативні ж шкали (побудовані не на рангових, а на інтервальних оцінках) характеризують рівень вихованості учнів щодо деякої стандартної групи, взятої за еталон, відсутні. Розробка нормативної шкали була б економічно виправданою.

Аналізуючи таке складне явище, як моральна вихованість, необхідно зауважити, що у деяких випадках багато авторів вважають за краще говорити не

про рівні вихованості, а про їх типи. З позицій такого підходу (який можна було б визначити як типологічний) про вихованців краще говорити не як про «кращих» або «гірших», а як про різних, які утворюють групи найбільш схожих між собою. На відміну від рівневого підходу, згідно з яким сукупність первинних оцінок зводиться до однієї загальної кількісної оцінки, типологічний підхід, ґрунтуючись на багатовимірному групуванні, веде до створення якісних груп об'єктів.

Найбільш прийнятним у діагностиці моральної вихованості є рівнево-типологічний підхід. Досвід дозволяє висунути гіпотезу про взаємозв'язок цих способів аналізу вихідної діагностичної інформації за умови виправданості гіпотези про тісний взаємозв'язок вихідних показників. Оцінки вихованості за групою показників можна об'єднати не лише в одновимірну рівневу шкалу, а й у типи вихованості.

При цьому всередині одного рівня вихованості можуть бути виділені різні типи, які вже не можна розглядати як рангові. Саме такий підхід дозволяє подолати одноманітність у вихованні, нав'язану пануючою ідеологією, відкриває можливість для становлення справжньої індивідуальності, яка має власну позицію стосовно існуючих моральних норм та орієнтується при цьому на основні моральні цінності суспільства.

Оскільки виділяти велику кількість градацій рівня моральної вихованості практично недоцільно, автори пропонують використовувати шкалу, за якою має оцінюватися рівень вихованості як високий, середній та низький [17, с. 48].

Віднесення до певного рівня, типу може бути здійснене на основі інформації, зібраної за допомогою методів: соціометричний тест виміру альтруїзму, незавершені речення, опитувальник для виміру імпульсивності, методики вивчення міжособових взаємин у колективі, референтометрії тощо.

Моральні мотиви керують моральними вчинками дитини. Основним інструментом, за допомогою якого наші вчителі направляють й організують діяльність дитини, є, звичайно, завдання, які вони ставлять перед дитиною. Для їхньої ефективності потрібно, щоб вони були внутрішньо прийняті дитиною, від чого залежить зміст завдання для нього. Важливим показником сформованості моральних якостей особистості є внутрішній контроль.

Таким чином педагогічний зміст роботи з морального становлення особистості учня полягає в тому, щоб допомагати йому просуватися від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, де необхідно самостійність ухвалення рішення і моральний вибір. До впливів, що створюють моральні установки, сутнісні мотиви, відносини, формують представлення, поняття, ідеї, ми відносимо методи формування свідомості особистості.

Рис.1.9. Методи формування мотивів морального поведження учнів.

Не знання, а переконання стимулюють учинки школярів.

Переконання у виховному процесі досягається в ході використання різних прийомів і методів: читання й аналіз притч, байок, повчальних розповідей; етичні бесіди, роз'яснення, диспути, приклади.

Врахування вікових особливостей

Рис. 1.10. Система духовно-морального виховання в нашій школі.

Головна умова для виховного середовища – це той сприятливий фон та атмосфера взаємовідносин, які надають можливість кожному відчутти свою значущість, комфортність і орієнтацію на успіх, самовизначення і самореалізацію в повсякденному житті. Таке середовище дозволяє кожному суб'єкту максимально розвивати свої навчальні, духовні, художні, соціальні, моральні, естетичні, організаторські, творчі, особистісні потреби.

ВЗАЄМООБУМОВЛЕНИЙ РОЗВИТОК МОРАЛЬНОСТІ ОСОБИ ТА ЇЇ ДУХОВНОСТІ

Ми живемо в сучасному світі, де відбувається прискорений розвиток науки і техніки, досягнення в освоєнні космічного простору, проникнення в таємниці

явищ, про природу яких до певного часу могли будувати здогадки лише люди-фантасти. Все це – яскраві докази сходження людської думки, необмежених можливостей людини в пізнанні світу.

На цьому фоні особливо непривабливим, дивним і навіть страшаючим здається стан духовності людини, стан моральних стосунків у сучасному суспільстві, відчуженість, грубість, невміння і небажання зрозуміти іншого, проявити повагу, толерантність, співчутливість, милосердя, справедливість. Це незаперечні докази дефіциту моральності, гуманності, який, на жаль, все частіше проявляється у поведінці дітей, підлітків, молодих людей і вже збагачених життєвим досвідом старших осіб. Такі риси як озлобленість, егоїзм, цинізм, жорстокість, зневага до іншого і брак почуття власної гідності роз'їдають людські стосунки, руйнують їх, заводячи у безвихідь вирішення найважливіших питань індивідуального і суспільного життя. Все це – результат недооцінки протягом багатьох років ролі моральних "завдань", невизнання першочерговості духовних, національних та загальнолюдських цінностей у вихованні підростаючої особистості.

Головним фундаментом людини як особистості є духовність і моральність. В них – запорука гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей особистості, і того, що плоди її діяльності дійсно слугуватимуть в ім'я людини як вищої цінності.

Педагоги закладу сформулювали основну умову для виховного середовища: культура закладу та атмосфера взаємовідносин, які надають можливість кожному відчувати свою значущість, комфортність і орієнтацію на успіх, дають змогу всім учням забезпечити можливості для розвитку й застосування їх потенціальних здібностей, надають кожній дитині право реалізувати найголовнішу потребу особистості, яка розвивається, самовизначитись і самореалізуватись в повсякденному житті. Гармонія у собі – шлях до покращення життя.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРАСИ Й ДУХОВНОСТІ. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. У світі є багато чого необхідного і гарного. З того часу, як людина стала людиною, коли вона задивилася на пелюстки квітки і вечірню зорю, вона почала дивляться в себе. Людина пізнала красиве. Красиве існує окремо від нашої свідомості і волі, але воно відкривається людині, живе в її душі. Не було б нашої свідомості, не було б і краси. Свідомість людини не тільки відображає об'єктивний світ, але і створює його.

2. Краса – це радість нашого життя. Людина стала людиною, тому, що побачила глибину лазурного неба; мерехтіння зірок; багряний захід перед вітряним днем; трепет марева над горизонтом; сині тіні в насипах березневого снігу; журавлиний ключу у голубому небі, сині нитки дощу в похмурий день; ніжна стеблина і голубий дзвіночок проліска – побачив і зачарований пішов по землі, створюючи нову красу. Перед людиною відкрилась радість, радість життя тому, що вона почула шепіт листя, і пісню солов'я, дзвін весняного струмочка, переливи срібних дзвіночків, жайворонка в гарячій літній небі, шурхіт сніжинок і

виття зимової заметілі, лагідний сплеск хвилі і святкову тишину ночі – почув і затримав дихання, слухай сотні і тисячі років чудесну музику життя. Вмій і ти слухати цю музику. Краса – один із струмочків, який живить собою такі цінності як доброту, сердечність, кохання.

3. Зосередженість духовного життя, дзеркало думки, вираження почуттів людського ока. Чим вище інтелектуальний, естетичний розвиток, духовна культура людини, тим яскравіше відображається духовна культура людини і внутрішній духовний світ у всіх відношеннях. Краса - могутній засіб виховання душі. Це вершина, з якої ми можемо побачити те, що без розуміння і відчуття прекрасного, без захоплення і одухотвореності ніколи не побачимо. Краса – це дзеркало, в якому ти побачиш сам себе з різних сторін.

4. У розумінні й відчутті краси – могутнє джерело самовиховання, але краса лише тоді возвеличує, коли зливається з правдою, людяністю, непримиримістю зі злом.

5. Кожна людина повинна жити за моральними принципами не тому, що хтось побачить її добрі вчинки і похвалить її, а за власною совістю. Бути справжньою людиною наодинці зі своєю совістю значно важче, ніж на очах людей, які оцінюють твої вчинки, вдобряють добро і засуджують зло. Звітувати перед своєю совістю значно важче, ніж перед іншими людьми. Коли ти наодинці з самим собою робиш щось погане і думаєш, що про це ніхто не дізнається, – помилкова думка. Ховатися від людей – низькість, а ховатися від себе – приниження, помножене на підлість і лицемірство.

6. Слід відчувати поряд з собою людину, вмій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ, її радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини. Не завдавай болі, хвилювання іншим людям. Намагайся підтримати, допомогти, підбадьорити людину, у якої горе. Пам'ятай, що горе може з'явитися і у тебе. Не будь байдужим. Байдужість – це душевна сліпота. З того часу як ми робимо перший крок по землі і починаємо бачити, до нас прикладається певне відношення зі сторони старших – і рідних, "чужих" людей. Частіше всього воно змінюється, але інколи воно буває і незмінним. Рідні і чужі люди бачать в тобі добре і погане, певним чином оцінюють твої риси і відносяться до них.

7. Кожен твій крок в кінці кінців відіб'ється на твоєму ближньому, тому що йдеш ти кудись і з якоюсь метою; кожне твоє слово в душі іншої людини відкликнеться, але чи відкликнеться – залежить від тебе. Уже те, що ти дивишся на оточуючий світ і бачиш його, приховує в собі добро і зло: все залежить від того, що ти бачиш і як ти бачиш.

У навчально-виховній діяльності нашого закладу педагоги враховують, що розвиток особистості школяра має наслідувальний характер. Педагоги розробили теоретичні та практичні поради використання методу прикладу у вихованні. Тому вони не залишають поза увагою жодного учня, у кожного є доручення, кожен залучений до певного виду діяльності.

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Якщо глобально підходити до вирішення сучасних проблем, то слід наголосити, що найбільша криза сучасного суспільства зумовлена тим, що люди не знають, для чого вони живуть, який сенс прихований в історії їх життя і взагалі в існуванні людства. Злободенні питання поглинають нашу увагу і час.

Рис. 1.11. Бездуховність.

Життя людини може втратити сенс. На першому місці, коли раніше ставились мораль, духовність, ставлять матеріальне благополуччя. Змінюються цінності у сучасному світі, людина стає залежною від того світу, в якому вона перебуває. А саме: від грошей, пристрасті, влади. Через свою зарозумілість, самовпевненість, людина спочатку заховалася, відвернулася, а потім відійшла від Бога і таким чином перетворилася із сина Божого в просто Боже творіння. Людина не бажає бути зобов'язаною комусь іншому. Вона знаходить засоби, які покращують її життя. Вона створює собі комфорт, вирішує проблему самотності через інформаційну мережу, телефон, комп'ютери. Цей фактор впливає на природу людини, оскільки змінює людську ментальність. Набутий рефлекс робить її неспокійною, забіганою, нервовою. За короткий проміжок часу бажає досягнути якнайбільше. Сьогодні ми є свідками того, як за кілька секунд людина отримує потік інформації, калейдоскоп вражень. Думки, що швидко виникають, так само раптово зникають. Ми навіть не встигаємо до кінця все осмислити, нам бракує часу, спокою, терпеливості, уважності. Сучасна молодь не живе згідно з природним режимом й у природному середовищі. Сьогодні людині пропонується усе в готовому вигляді, варто лише встигати цим скористатися. Людина

автоматично стає рабом і забуває про ту мораль та духовність, які є основою її буття.

Тому необхідно замислитися над важливим запитанням: «Для чого я живу на землі, яке моє призначення?». Як знаємо, у філософських теоріях людський розум дає різні відповіді. Але остаточну істину відкриває людині Господь Бог через Святе Письмо. Щоб розв'язати сьгоднішні молодіжні проблеми, недостатньо раціонального підходу. Для того, щоб їх вирішити, варто розширити кругозір, сприйняти тому, чому навчає релігія, задуматися над засадами християнства. Щоб навчитися довіряти Богові, людина повинна вірити. Без віри в Бога людина не встановить нормальні взаємини з іншими і не досягне справжнього успіху та щастя.

Юність – це пора вільної активної волі, яка вчиться розрізняти добро і зло, послух і свавілля, любов і хотіння, совісне і безсовісного. Уміння розрізняти підтримують у дітях батьки і вчителі, а коли цього не відбувається, то діти втрачають природне чуття духовного, справедливого, правдивого. Слід допомогти дітям зберегти його, показати їм, що зло дуже часто вбирає свої підступи, сіті, пастки у барвисті привабливі шати. Необхідно вміти зривати облудну маску, показувати його справжнє потворне обличчя, пояснювати підліткам, що зло завжди несе лише руйнування, біль, страждання, смерть.

Розвиток людини – процес становлення та формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Розвиток людини не можна зводити до засвоєння, простого накопичення нею знань, умінь та навичок з різних галузей науки і практичної діяльності. Його не слід розглядати лише з кількісного боку. Розвиток полягає передусім в якісних змінах психічної діяльності, в переходах від її нижчих щаблів до вищих, у виникненні нових рис пам'яті, сприймання, уявлення, мислення, волі, характеру, формуванні нових якостей особистості тощо.

Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Поняття «розвиток особистості» та «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми. Виділяють три види розвитку і формування особистості: стихійне, цілеспрямоване, саморозвиток і самоформування.

Людська особистість розвивається в анатоμο-фізіологічному, психічному, соціальному напрямках. Анатоμο-фізіологічні зміни – збільшення і розвиток кісткової та м'язової систем, внутрішніх органів, нервової системи. Психічні зміни – передусім розумовий розвиток, формування психічних рис особистості. Набуття соціальних якостей, необхідних для життя в суспільстві – соціальний розвиток особистості.

Розвиток особистості залежить від спадковості, середовища та виховання. Його джерелом і внутрішнім змістом є внутрішні і зовнішні суперечності: процеси збудження і гальмування; в емоційній сфері – задоволення і незадоволення, радість і горе; між спадковими даними і потребами виховання (дитина-інвалід завдяки вихованню досягає певного рівня розвитку); між рівнем розвитку особистості й ідеалом, оскільки ідеал завжди досконаліший за

конкретного вихованця, він спонукає до самовдосконалення особистості; між потребами особистості та моральним обов'язком, щоб потреба не вийшла за межі суспільних норм, вона «стримується» моральним обов'язком людини, сприяючи формуванню здорових матеріальних і духовних потреб особистості; між прагненням особистості та її можливостями, коли особистість прагне досягти певних результатів у навчанні, а рівень її пізнавальних можливостей ще не достатній, для вирішення суперечності їй потрібно посилено працювати над собою.

У навчально-виховній діяльності педагогам слід враховувати, що розвиток особистості школяра має наслідувальний характер (на основі цієї закономірності розробляються теоретичні засади використання методу прикладу у вихованні), а людська особистість розвивається в діяльності (природні задатки людини реалізуються тільки в процесі її життєдіяльності, всебічному її розвитку сприяє залучення до різних видів діяльності), під впливом середовища (умови життя, насамперед близьке оточення, засоби масової Інформації, вулиця, шкільний колектив справляють відчутний вплив на розвиток особистості школяра). Цей розвиток відбувається як результат впливу на всі сторони людської психіки (на уроці, на виховному занятті повинні бути задіяні й мислення, і увага, і пам'ять, і уява, й емоційно-почуттєва сфера). Нові риси особистості потребують нового ставлення до неї, врахування у вихованні не тільки вікових особливостей учнів, а й того, що дитина щодня збагачується знаннями, життєвим досвідом, сьогодні є іншою, ніж була вчора.

Особливості фізіологічного та психічного розвитку пов'язані з анатомо-фізіологічним дозріванням організму (його органів, центральної нервової системи, залоз внутрішньої секреції). Увесь процес розвитку людини поділяють на певні вікові періоди.

Вікова періодизація (класифікація) – поділ цілісного життєвого циклу людини на вікові відрізки (періоди), що вимірюються роками.

Всередині кожної вікової групи існують значні відмінності, що залежать від природних задатків, умов життя і виховання дитини, їх називають індивідуальними особливостями (темперамент, характер, здібності та ін.).

Темперамент – індивідуально-типологічна характеристика людини, яка проявляється у силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу психічних процесів. Темперамент залежить від світогляду, характеру, освіти, виховання і позначається на всіх сторонах психічного життя й діяльності людини. Він зумовлений типом нервової системи. Сучасна психологія виділяє такі типи темпераменту:

- 1) сильний, врівноважений, рухливий – сангвінік;
- 2) сильний, врівноважений, інертний – флегматик;
- 3) сильний, неврівноважений – холерик;
- 4) слабкий, гальмівний – меланхолік.

Від урахування цих типологічних властивостей нервової системи школярів у навчально-виховному процесі залежать наслідки навчання і виховання.

Характер – комплекс сталих психічних властивостей людини, що виявляються в її поведінці та діяльності, у ставленні до суспільства, до праці, колективу, до самої себе.

Як і світогляд, характер є стрижнем особистості, визначає її індивідуальність.

Здібності – психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності.

До загальних здібностей, які виявляються в усіх видах людської діяльності, відносять загальні розумові здібності, пам'ять, увагу та ін. Спеціальні здібності відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності (музичний слух – для музиканта, творча уява – для конструктора та ін.). Для формування здібностей школярів потрібні відповідні умови.

Формування особистості відбувається також у процесі розвитку її інтересів, потреб.

Інтерес – спрямованість людини на певний об'єкт чи діяльність, зумовлена позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось.

Потреба – необхідність у чомусь.

Схильність – стійка орієнтованість людини на щось, бажання виконувати певну працю.

Нехтування індивідуальними особливостями призводить до того, що нерідко навіть здібні учні втрачають інтерес до навчання, праці й потрапляють до категорії так званих важких дітей. Належним чином поставлене виховання передбачає знання кожного учня, оскільки без урахування індивідуальності школярів неможливе успішне навчання і виховання.

Урахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні та вихованні – це не пристосування мети і змісту навчання і виховання до окремого учня, а пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного учня. Такого підходу потребують насамперед важкі вихованці, малоздібні школярі, а також діти з чітко вираженою затримкою розвитку.

Розглядаючи питання розвитку і виховання особистості, не можна обійти проблему акселерації.

Акселерація (лат *acceleratio* – прискорення) – прискорений індивідуальний розвиток, за якого середньофізичні та психофізіологічні константи дитини або підлітка випереджають оптимальні.

Практичні рекомендації для роботи з дітьми різних вікових категорій (розробник Т. Тиханська, директор закладу):

До 9-річного віку	3 9 до 12 років	3 13 до 17 років
✓ -особистий приклад вихователя;	✓ стимуляція функцій (відчуття і почуття);	✓ принцип наслідування та прикладу втрачають пріоритетне значення;
✓ ігровий матеріал;	✓ - задіяти усі шкільні предмети;	✓ головне: духовність
✓ -заохочення до ініціативи;	✓ художньо- естетичні елементи;	✓ правдивість, воля;
✓ формування гарних звичок за допомогою маленьких ритуалів;	✓ запитання, дискусії;	✓ осмислені висновки підліток робить сам
✓ ритмічна структура	✓ - історія: зв'язок із світом;	✓ формування культури ставити запитання;

<p>дня, тижня; ✓ можливість пережити природу; ✓ уникання мультимедіа; ✓ знаходити причини для радості та вдячності</p>	<p>✓ природознавство: експериментальні досліді; ✓ взаємозв'язки життя; ✓ культура людини; ✓ математика: утримуватись від світових технологій; ✓ культура мовлення : брати участь у розмові дорослих; ✓ - вчитися на своїх помилках (поведінка); ✓ вироблення спільних договірних домовленостей по їх дотриманню; ✓ заняття мистецтвом; контрольоване споживання засобів масової інформації: якомога менше</p>	<p>✓ заохочення до самостійного мислення; ✓ уміння бути другом ✓ - цікавитися тим, що важливо для підлітка; ✓ відмова від батьківських очікувань; ✓ самостійність; ✓ проведення «сімейної ради», вироблення сумісних угод, аналіз їх неспішності; ✓ - навчитися радити і розуміти те, що цікавить підлітка; ✓ уміння довіряти; - повідомляти підлітку: «Я за тебе, щоб не сталося і мені цікаво, яким буде твоє життя».</p>
---	---	---

ДУХОВНІСТЬ – ЦЕ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Духовність – це здатність розуміти іншого.

У нашому суспільстві все частіше ми говоримо про духовність, духовну культуру, духовний світ людини, духовну освіту.

Моральність, чисті помисли, культурне буття, щире ставлення до віри й віросповідання, милосердя, доброта, шанування мови і народних звичаїв, усіх духовних і культурних надбань свого народу, людства загалом – ось неповний перелік понять, які органічно пов'язані з духовністю.

У повсякденному житті духовно розвинуту людину називають культурною, високоморальною.

Пошук і знаходження себе – це душевна мета, а рух до Високого – мета духовна.

Я говорю про духовно розвинену людину, яка добра до людей, альтруїст, великодушна, із задоволенням займається наукою, живописом, театром, цікавиться вітчизняною історією, не може жити без книжок, спілкування з цікавими людьми.

Протягом століть поняття «духовність», «духовно розвинена особистість» завжди поставали як велична мета виховання і самовиховання.

Особливою ознакою духовності є емоційна сфера людини, у якій проявляються такі поняття, як совість, сумнів, любов, надія, каяття, забезпечуючи глибинний зв'язок з усім людством, зі Всесвітом. Перші прояви цих почуттів

спостерігаються вже в ранньому віці. Від батьків та інших дорослих значною мірою залежить їхнє подальше формування.

Духовність визначає ставлення конкретної особи до довкілля, активного потягу до краси, гармонії, досконалості, охоплює естетичну потребу, естетичні почуття, естетичну спрямованість.

Духовне життя – це творіння добра, коли людина, взаємодіючи з іншими, стає досконалішою. Духовність – це здатність розуміти іншого, спокійно дивитися в майбутнє, це відсторонення від дрібниць. Перший прояв духовності – сприйняття іншого, терпимість. У духовної людини ширший контекст сприйняття світу. Духовність керує фундаментальною людською поведінкою. Духовність і мудрість схожі поняття.

Люди повинні з розумінням ставитись один до одного й жити згідно з вищими принципами. Пробачати іншому навіть тоді, коли той винен, – у цьому найвища мудрість.

Необхідно намагатися виховувати розум через любов.

Любов робить розум стратегічно мудрим, тактовним, гнучким, благородним. Через любов людина приходиться до вищої мудрості.

Любов вчить розум благородству допомоги, якої не афішують, а роблять так, щоб про неї не дізналися і не помітили.

Часто запитують: «А що значить – правильно жити?». Виявляється все дуже просто – жити за трьома правилами: по совісті, по любові і по розуму. Просто... та цьому треба вчитися все життя.

Хвороба - розплата за моральні порушення, розплата за невігластво.

Джерела захворювань коріняться у психічному й фізичному станах людини, в їх нерозривному зв'язку. Хвороби – це психосоматичні хвороби.

Причини виникнення хвороб внутрішніх органів на духовному рівні:

- людина не усвідомлює аморальності своїх вчинків і далі їх скоює;
- людина частково усвідомлює неправильність своїх вчинків, але далі їх скоює, тоді виникають невротичні захворювання, остаточною формою яких – невроз, на який страждає багато інтелігентів (за останні 50 років число неврозів зросло в нашій країні у 24 рази);
- людина повністю усвідомлює аморальність своїх вчинків і все ж їх скоює – з'являються психічні захворювання, фінальною формою яких є шизофренія.

Я намагаюся виховати відповідальних учнів.

Як визначити, наскільки відповідальною є та чи інша конкретна людина? За якими критеріями можна виділити відповідальну людину?

Якщо людині доручено якусь конкретну справу, а вона її не доводить до кінця чи робить дуже неякісно, чи передоручає комусь, коли стало важко чи набридло, чи створює видимість виконання – це означає, що людина безвідповідальна.

Хаос і безладдя нашого життя, розпад сімей, занепад суспільних інституцій – все це результат втрати відповідальності.

Безвідповідальність потворна в усіх галузях людського життя. В сучасних сім'ях рідко можна зустріти випадки, коли батьки в присутності дітей

утримуються від сварок, нецензурних слів. Нікого вже не дивує, що син підняв руку на батька чи матір.

Перед ким і за що людина має відповідати? Передусім перед самим собою. За те, що відмовилася від виконання дорученої справи, взятих на себе зобов'язань, за те, що не дотрималася духовних законів.

Людина має відповідати перед близькими людьми за ненадану допомогу, за невиконані прохання, за непроявлену чуйність.

Людина має відповідати перед навколишнім світом, перед природою за те, що вона з нею робить.

Існує відповідальність як за справи, так і за слова. Закон відповідальності: «Кожен сам відповідає за своє життя».

Ти передусім маєш зрозуміти, що відповідаєш за себе, за свої вчинки чи бездіяльність.

Наявність сильних моральних устоїв чи їхній брак може істотно вплинути на здоров'я людини, і в цілому на суспільство.

Якщо існує мораль, то існують і критерії, за якими судять про добро і зло, й які є однаковими для всіх народів, часів і країн. Скажімо, егоїзм, ненависть і гноблення людини людиною вважаються злом, а милосердя, любов і справедливість – добром.

Життя свідчить, що жити за моральними принципами дуже важко, практично неможливо. Чому? Де причина наших проблем? Чому людям важко виробити в собі сталість моральної поведінки?

Багато людей можуть сказати: оскільки ніхто не може добитися моральної досконалості, то чому б не визнати того, що справді люди припускаються помилок і тут уже нічого не вдієш, і годі переживати з цього приводу.

Коли ми говоримо про виявлення людиною високих почуттів, то кажемо: «Він (вона) сердечна людина». Із серцем ми пов'язуємо любов, милосердя, співпереживання. Однак ми звикли ставитися до такого уявлення як до поетичного образу. Тим часом інтелект може застосовувати надбані знання як на користь, так і на шкоду людям. Розвинене ж серце ніколи не дозволить його володареві творити зло, завдавати шкоди іншим, оскільки воно відчуває чужий біль більше, ніж свій власний, і навіть сильніше.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ

Постика А.А.,

практичний психолог комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Народна мудрість

СПІЛКУВАННЯ

У сучасних умовах визначальним фактором існування людства стає формування культурного потенціалу, в якому відображено міру можливостей актуалізації культурних сил особистості у цілеспрямованій соціокультурній діяльності. Глибинні соціальні перетворення в Україні зумовлюють серйозні зміни у світогляді та культурному житті людей.

Питання відродження культурного потенціалу є нагальною проблемою сьогодення.

Соціокультурні перетворення останніх років викликали активний інтерес сучасної педагогічної науки до проблем ціннісного світу особистості, до принципів та умов формування її культури.

Активно зростаючий інтерес до проблем внутрішнього світу особистості зумовлений, з одного боку, кризою громадської самосвідомості, ускладненням життєдіяльності людини, а з іншого – підвищенням ролі суб'єктивного фактора, значимістю самобутньої духовної культури окремої особистості у загальному процесі культуротворчості.

Спілкування здійснюється у певних соціальних умовах, у яких мова реально функціонує і розвивається. Важливим аспектом є соціальна структура суспільства, в якому вживається певна мова.

Д. Левіс вказував, що спілкування є найважливішим середовищем духовного, суспільного та особистісного проявів людини, досягненням взаєморозуміння між людьми. Соціально психологічна сутність спілкування полягає у тому, що воно являє собою живий безперервний процес спілкування людей, що забезпечує усю різноманітність життєдіяльності, відносин, самопрояву та самоствердженню за допомогою мови чи сленгу, а також міміки, поз, рухів тіла, жестів, символів, звукових сигналів, умовних знаків [14].

О. Демченко підкреслював, що в житті людини можна виділити дві сторони: контакти з природою та контакти з живими істотами. Перший тип контактів називають діяльністю, що є специфічним видом активності, яка спрямована людиною на пізнання та творче перетворення оточуючого світу. Другий тип контактів характеризується тим, що його сторонами є живі істоти: організм з організмом, які обмінюються інформацією. Такий тип контактів називається спілкуванням, різноманітним за своїм внутрішнім змістом [5].

Мета спілкування – те, заради чого у людини виникає даний вид активності. У людини кількість цілей спілкування збільшується. До них можуть належати передача та здобуття об'єктивних знань про світ, навчання і виховання, встановлення особистих та ділових стосунків. Цілі спілкування являють собою засіб задоволення багатьох потреб: соціальних, культурних, пізнавальних, творчих, естетичних.

Крім наданих природою засобів спілкування існує велика кількість винайдених самою людиною. До них належать мова, писемність, технічні засоби запису, радіо-, телезасоби, телефони, телефакси, Інтернет. У сучасній вітчизняній та світовій літературі існує поліморфізм поглядів на види спілкування, які класифікуються за різноманітними ознаками.

Найважливішими видами спілкування у людей є вербальне та невербальне спілкування. Перше властиве людині. Розвиток вербального спілкування опирається на невербальні засоби комунікації. Роль цього виду спілкування важко переоцінити, оскільки в його основі лежить засвоєння мови, яка є умовою розвитку людини. Невербальне спілкування – за допомогою міміки, жестів, через прямі сенсорні чи тілесні контакти. Більшість невербальних форм та засобів спілкування у людини є вродженим. Завдяки невербальному спілкуванню людина має можливість психологічно розвиватися ще до того, як вона засвоїла та навчилася користуватися мовою. Крім того, цей вид спілкування сприяє розвитку та вдосконаленню комунікативних здібностей людини, яка стає більш здібною до міжособистісних контактів [27, 378].

Залежно від змісту, цілей та засобів розрізняють такі види спілкування:

1. За змістом:

- матеріальне спілкування, що дозволяє людині здобувати необхідні для нормального життя предмети матеріальної культури, які є умовою індивідуального розвитку;
- когнітивне спілкування як фактор індивідуального розвитку (індивіди взаємно обмінюються знаннями);
- мотиваційне спілкування, що є джерелом додаткової енергії. Людина, у результаті такого спілкування набуває нових інтересів, збільшує свій психоенергійний потенціал;
- діяльнісне спілкування є міжособовим обміном, операціями, діями, уміннями, навичками з прямим розвиваючим ефектом.

2. За метою:

- біологічне спілкування – сприяє самозбереженню організму, є умовою підтримки й розвитку його життєвих функцій;
- соціальне спілкування – обслуговує суспільні потреби, людей, є фактором який сприяє розвитку форм суспільного життя, груп, колективів, організацій, націй, держав.

3. За засобами:

- неопосередковане спілкування необхідне людині для того, щоб навчатися та виховуватися у результаті широкого використання на практиці даних з народження ефективних засобів навчання: умовнорефлекторного, вікарного, вербального;

- опосередковане спілкування, що допомагає засвоєнню засобів спілкування та вдосконаленню на їх базі здібності до самоосвіти та самовиховання, а також до свідомого управління спілкуванням;
- пряме спілкування, як особистісний контакт;
- непряме спілкування, що здійснюється за допомогою посередників.

Якщо розглядати таку якість спілкування як “ефективність /неефективність”, тобто досягнення мети процесу спілкування, можна виділити наступні два види спілкування:

Ефективне спілкування, яке реалізується за допомогою розумових та директивних засобів (відповідно розумове та директивне спілкування).

Неефективне спілкування, яке відбувається у приймально-поступливих, захисно-агресивних формах (приймально-поступливе, захисно-агресивне спілкування).

У процесі спілкування з розвитком мовлення з’являється можливість урізноманітнити зміст інформації, а у процесі навчання – користуватися різними засобами спілкування. В результаті збагачується його інструментальна сторона. Подальший розвиток спілкування можна уявити як поступове накопичення людиною культури спілкування на основі рефлексії та саморегуляції.

Для того, щоб з’ясувати, що означає поняття культура спілкування, ми звернемося до загального поняття “культура”, визначення якого зазнало значної еволюції. Латинське слово “cultura” мало багато значень – від обробки землі до виховання, освіти, розвитку. У широкому розумінні це поняття означає сукупність проявів людської діяльності, досягнень і творчості народів. Звернемо увагу на те, що в українському педагогічному словнику С.Гончаренко “культура” тлумачиться як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, що втілюються в результатах продуктивної діяльності.

У контексті аналізованої теми цікавою є точка зору відомого американського спеціаліста в галузі полікультурної освіти С.Ніето стосовно того, що культура може сприйматися як мінливі цінності, орієнтації, звичаї, соціальні та політичні відносини, світогляд, сповідувані групою людей, пов’язаних рядом чинників (спільною історією, географічним положенням, мовою, релігією тощо).

З тлумаченням культури як способу та стилю життя погоджується більшість представників світової суспільної думки. Про це свідчить, наприклад, дефініція, подана у словнику Вебстера, де культура розглядається як:

а) загальна схема результатів людської діяльності, що відображається в думках, мові, реальних речах і залежить від здатності людини вивчати та передавати знання наступним поколінням за допомогою знарядь, мови й абстрактного мислення;

б) набір ухвалених поглядів, суспільних форм і матеріальних благ, які створюють характерні риси звичаїв расової, релігійної чи соціальної групи;

в) комплекс типових видів поведінки чи стандартних соціальних характеристик, притаманних конкретній групі, роду діяльності, професії, статі, віку.

Таке розуміння культури дедалі знаходить своє вираження через глобальні акції в рамках ООН. Інтеркультурну стратегію здійснюють такі установи

ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ. На всесвітній конференції з питань політики у сфері культури, що відбувалась у Мехіко, центральне місце посідали проблеми освіти та культури, а саме культури спілкування, яку необхідно плекати, оскільки ці проблеми стали вагомими чинниками справжнього прогресу людини і суспільства. Учасники конференції, висловлюючи надію на те, що врешті-решт людство дійде до єдиних культурних і духовних цілей, погодилися з тим, що культура в найширшому розумінні може розглядатися як сукупність яскраво виражених рис, духовних, матеріальних, інтелектуальних, емоційних, які характеризують суспільство чи соціальну групу. Набуття високої якості сукупності цих рис, підвищення результатів діяльності, покращення способу соціального життя можливі лише через обмін інформацією.

Культура – це здатність людини мислити, пізнавати себе і своє оточення. Саме наявність культури перетворює нас на гуманних, розумних, критично мислячих істот із моральними зобов'язаннями. За допомогою культури ми розрізняємо цінності і робимо вибір, шукаємо сенс існування.

Сукупність відповідних знань та вмінь в лінгвістичній та методичній літературі визначають як культуру мови.

У Давньому Римі та Давній Греції культура мовлення дуже довго була об'єктом уваги, вона поширювалась головним чином на монологічні висловлювання. Саме поняття культури мовного (вербального) спілкування дозволяє побачити засоби оптимізації комунікації тому, що включає також й знання співрозмовниками “мовних стратегій” чи “стратегій спілкування”.

Під культурою мовного спілкування ми розуміємо високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого результату.

Культура мовного спілкування – це багатопланове явище, яке можна уявити у вигляді декількох “рівнів”. До першого належать високо розвинуті пізнавальні процеси, насамперед мислення. До другого – сукупність мовних та позамовних знань.

У сучасній когнітивній лінгвістиці загально визнаною є наявність загальної бази знань носіїв мови. До складу бази знань входять такі компоненти, як мовні знання (знання мови, принципів мовного спілкування) та позамовні знання (про контекст та ситуації, адресат, світ). Третій рівень – це культура мови, яка є сумою навичок та вмінь, що забезпечують логічність, експресивність, стилістичну адекватність мови тощо. На цьому ж рівні знаходяться навички правильного нормативного і виразного використання невербальних засобів комунікації. Четвертий рівень включає вміння планувати дискусію й керувати нею з метою здійснення мовного впливу на адресата.

Культурологічний погляд на процес виховання вирішує велику кількість проблем, які постали перед педагогами. Вибрати культурологічну позицію на виховання означає аналізувати хід педагогічних подій крізь призму культурних норм життя та найвищих культурних цінностей. Це також означає врахування тенденції світової культури та росту молодого громадянина, здатного жити у контексті єдиної світової спільності.

Принцип і норми культури спілкування формувалися віками. Народи всіх країн і часів ретельно відбирали, зберігали, нагромаджували досвід спілкування за принципом: розумно – морально – гарно. Стрижнем, основою справжньої культури спілкування є гуманне ставлення людини до людини. Тому формування в дітей позиції відвертості, довір'я, дружелюбності – неодмінна умова виховання культури спілкування. І для того, щоб розв'язати це завдання, дорослим треба дуже ретельно проаналізувати, а як же вони самі ставляться до оточуючих, до знайомих і незнайомих, до сусідів, товаришів по службі, рідних і близьких і, звичайно ж, до самих дітей.

Позитивне ставлення до людей має виявлятися в зрозумілій для всіх формі. Такою формою, якістю спілкування людини з людиною є ввічливість.

Різні життєві ситуації пов'язані з певними нормами пристойного і непристойного. Тому необхідно знайомити дітей з цим, якщо можна так висловитися, ситуативним етикетом. Нехай знають, як поводитися серед рідних і близьких, у колі товаришів, сусідів, друзів, серед малознайомих і зовсім чужих людей. Нехай уміють вітати і дарувати, виявляти співчуття. Існують певні норми поведінки на вулиці, у транспорті, в місцях громадського харчування, розваг, видовищ, в установах, на зборах і мітингах, під час урочистих церемоній тощо. Все це повинно стати надбанням підростаючого покоління.

Культура спілкування не вичерпується однією лише ввічливістю. Її обов'язковий атрибут – тактовність, одна з найпривабливіших людських якостей, що полягає в умінні зрозуміти почуття і настрої оточуючих, поставити себе на їх місце, уявити, яку емоційну реакцію викликають в інших наші вчинки. Завдяки мистецтву спілкування, вмінню керувати своїми почуттями й емоціями, не допускати конфліктів, ми матимемо такий психологічний клімат у стосунках з друзями, в родині, в будь-якому колективі, який дасть нам змогу з максимальною віддачею, радістю й творчістю вчитися, працювати, відпочивати тощо.

Правильне, розумне, красиве, чітке мовлення дає насолоду слухачам, полегшує взаєморозуміння людей. Нерозбірливе, поспішне, нескладне порушує гармонію спілкування, затруднює розуміння один одного, створює враження про неповноцінність, перешкоджає успішній кар'єрі.

Уміння слухати не менш важливе, ніж уміння говорити. Спілкування людей є повноцінним лише тоді, коли один говорить, а інший слухає. Адже від невміння говорити й слухати страждають обидва співрозмовника.

Невміння слухати, на жаль, притаманне багатьом людям. Воно є свідченням низької культури. Перебиваючи того, хто говорить, ми демонструємо свою неповагу до нього (і до себе).

Часто людина, не дослухавши співрозмовника до кінця, починає висловлювати свою думку або переходить до іншої теми. Розуміючи це, слід навчитися уважно й терпляче вислуховувати співрозмовника. Уважно вислухавши людину, ти одержиш нову інформацію, виявиш повагу до неї (а вона у свою чергу, вже тільки за це симпатизуватиме тобі), продемонструєш ввічливість і вихованість, одержиш моральне задоволення від перемоги над власним марнослов'ям.

Уміння слухати інших – це елемент культури мислення, в цілому, і загальної культури. І, навпаки, невміння слухати і розуміти один одного найчастіше стає причиною конфліктів і виникнення непередбачуваних ситуацій.

Щоб школярі оволоділи мистецтвом починати і підтримувати бесіду, слід навчати зовсім нескладним речам: відповідати на питання зрозуміло, привітно, не соромлячись, надто не мудруючи; ставити питання, які мають пряме відношення до теми розмови; висловлювати свою думку лише тоді, коли запитують, уникати при цьому різкості й категоричності; уважно й чемно слухати співрозмовника.

Рідко коли бесіда обходиться без полеміки. Мистецтво сперечатися, не порушуючи хороших стосунків і дружби, формується з дитинства. Найелементарніше, що повинні засвоїти діти: кулак, лайка, особисті недоліки співбесідника й негативна оцінка його якостей – не аргументи. Однак допомогою під час суперечки може бути жарт. Взагалі почуття гумору і дотепність – якості, що високо цінуються в нинішньому суспільстві. Соціальна привабливість цих якостей часом призводить до того, що підлітки загоряються честолюбною мрією будь-що набути репутації дотепників. При відсутності тактовного керівництва з боку дорослих це може призвести до вульгарності, поганого смаку, невихованості. Діти, наприклад, легко й охоче засвоюють набори готових «дотепів», поширених серед осіб певного кола («Не мороч мені голову», «Справа ясна, що справа темна», «Вибач-посунься» тощо), калічать і перекручують слова, спотворюють тексти відомих віршів і пісень, розповідають заяложені й масні анекдоти.

Потрібна дуже вдумлива і наполеглива робота, щоб переконати дітей у тому, що справжнє почуття гумору нічого спільного із сказаним не має. Воно завжди результат і ознака морального здоров'я, розвинутого інтелекту, глибокої культури й хорошого виховання. Розвинуте почуття гумору спрощує, полегшує і прикрашає спілкування, є обов'язковим елементом вихованості й вимагає, як і будь-яке інше почуття, вправління і тренування для свого розвитку.

Спілкування – це розмова душ. Для гуманної педагогіки характерне діалогічне спілкування. Для мене найголовніше - це уважно вислухати дитину до кінця, навіть якщо тема розмови здається нецікавою, або дитина говорить, на мій погляд, про дурниці. Я намагаюся вникнути в суть інформації, зрозуміти, які почуття хвилюють дитину, який її емоційний стан, пробачаю помилки і слабкості дітей.

Спілкування – це обмін почуттями, а вони загальні для всіх, певною мірою рівні, як у дорослих, так і в дітей. Поважаймо почуття наших дітей!

Усе вищесказане дозволяє зробити наступні висновки:

1. Поняття “культура спілкування” розглядається як високо розвинуте вміння здійснювати комунікацію відповідно до норм, які історично склалися у даному мовному колективі з урахуванням психологічних механізмів впливу на адресата, а також використання лінгвістичних засобів реалізації такого спілкування з метою досягнення запланованого результату.

2. Найважливішими видами спілкування у людей є вербальне та невербальне спілкування, які розрізняють за змістом, метою, засобами.

3. До рівнів культури мовного спілкування належать: а) високо розвинуті пізнавальні процеси; б) сукупність мовних та позамовних знань; в) сума навичок

та вмінь, що забезпечують логічність, експресивність, стилістична адекватність мови тощо; г) вміння планувати дискусію й керувати нею для здійснення мовного впливу на адресата.

Подальше дослідження передбачає спрямовувати на вивчення інших проблем спілкування у контексті діалогу культур.

Шляхом опитування були визначені головні чинники, які впливають на успішність запровадження здоров'язбережувальної технології «Здоровий зір» у навчальний процес. За період з 2006 по 2012 рік на 31 % зросло розуміння значення питання керівництва школою та намагання оздоровити навчальний процес. Також на 24% зросло розуміння запровадження здоров'язбережувальної складової в оцінці професійної діяльності вчителя.

Всі вчителі початкової школи систематично на уроках використовують фізкультхвилинки для корекції зору та осанки за системою М.Норбекова (спецкурс «Корекція зору вправами йоги за системою Норбекова»). Для учнів середніх класів на уроках фізичної культури використовуються елементи самомасажу для відновлення дихання, сил після фізичного навантаження та при підготовці до виконання силових вправ. Учні 6-9-их класів в навчальну програму введено авторський спецкурс «Нетрадиційні методи та системи оздоровлення», який дає можливість учням навчитись зберігати власне здоров'я, попереджати захворювання. Для учнів 10-11 класів викладається спецкурс "Оздоровча фізична культура". Програми даних спецкурсів схвалені рішеннями вченої ради КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського».

МИСТЕЦТВО МИСЛЕННЯ

Люди страждають не від того, що відбувається, а від свого відношення до того, що відбувається.

Монтень

Культура спілкування включає такий суттєвий компонент, як культура мислення. Вона сприяє адекватній орієнтації суб'єкта мови у заданих умовах спілкування і, крім цього, дозволяє йому використовувати закони правильного мислення (закони логіки) для досягнення цілей комунікації.

Перефразувати цей вираз можна так: наша перемога в ситуації залежить не від обставин, з яких ця ситуація складається, а від нашого ставлення до них.

Людина стала вище рослинного і тваринного світу завдяки своїй здатності мислити. Плин думок постійний, як і биття серця. Але думка від думки дуже різниться.

Характер мислення – причина фізичного й морального здоров'я (нездоров'я), внутрішнього комфорту.

Коли людина переживає позитивні взаємозв'язки в собі самому, пізнає себе та навколишній світ, відчуває себе творцем, який створює щось змістовне,

внутрішню опору, тоді у неї є шанс стати здоровою тілесно, душевно, духовно та соціально і не зламатися під тягарем життєвих іспитів.

Як допомогти вчителю, учню йти шляхом духовності? Як змінити ставлення до себе, колег, учнів, батьків? Щоб покращити життя, необхідно гармонізувати себе самого.

Перше, що варто зробити – це не дорікати і не обвинувачувати себе за те, що ти зробив у минулому. Минуле відійшло, давши повчальний урок.

Наступний крок – дія, спрямована на зміну свого життя.

Що ж запускає цей загадковий механізм створення проблем у нашому житті і що допомагає їх розв'язати? Виявляється наші думки.

Думка, мислення – це початок усього, це те внутрішнє, яке повністю й до кінця визначає те, що відбувається з нами в зовнішньому світі та всередині нас самих.

Думка має свою енергетику, свою причину. Енергія, створена за допомогою чіткої думки, стає дійсною, фізичною енергією, яка повинна вилитися в результат.

Ми самі притягуємо і породжуємо свої проблеми і хвороби. Завдяки думці ми можемо стати красивими й гармонійними. І в основному це ті думки, які є в нашій підсвідомості. Підсвідомість реагує на всі думки. Тому, якщо розумовий процес забруднений, то підсвідомість теж буде плутатися і не зможе допомогти в реалізації бажань.

Наступний крок – чітко формулювати свої бажання. І коли підсвідомість відчує, що людина точно знає своє направлення, відразу ж вона опиниться на місці свого призначення.

Люди часто бувають непослідовними в своїх думках. Ми повинні навчитися збільшувати свої здібності до концентрації, до зосередження, щоб досягти мети.

Вирушаючи на пошук свого ідеалу, ми повинні налаштуватися на хвилю радісного очікування і завжди уявляти себе такими, якими б нам хотілось бути. Молодими, підтягнутими, красивими – і все, що б ми не робили, повинні робити з любов'ю до себе та оточуючих.

Нині вже наука починає визнавати думки та емоції людини матеріальними. Людина постійно випромінює в навколишній простір свою енергію думки, але якість цієї енергії дуже різноманітна. Скажімо, люди із злобливими й похмурими думками завдають величезної шкоди і собі, і навколишнім. Дратівлива і злобна людина виділяє в навколишній простір отруту - імперил, отруюючи себе й навколишніх людей, а своїми темними думками забруднює ауру планети. Але не лише в цьому проявляється шкода таких думок. Потворні думки впливають на тонкі просторові енергії, спричиняють такі згубні явища, як землетруси, епідемії, природні й соціальні катаклізми. І навпаки, людина, яка випромінює чисті і світлі думки, сприятливо впливає на навколишніх, притягуючи до себе чисті просторові енергії й гармонізуючи простір навколо себе.

Недарма ж усім приємно спілкуватися з людиною привітною й доброзичливою, радісною й веселою, і навпаки, біля похмурої, непривітної людини псується настрій, знижується працездатність, з'являються симптоми хвороб.

Кожна людина, усвідомивши сенс свого існування, має негайно взятися за самовдосконалення.

В усіх своїх нещастях, проблемах і невдачах ми звинувачуємо зовнішній світ, людей, обставини тощо. А правда в іншому – сила в нас самих.

Що ж запускає цей загадковий механізм створення проблем у нашому житті і що допомагає розв'язати їх? Виявляється наші думки.

Думка – це початок і кінець усього. Все, що створено навкруги нас і всередині нас – будинки, дороги, твори мистецтв, наші взаємини, наше ставлення до себе, – все це спочатку було думкою всередині нас, яка пізніше матеріалізувалася.

Отже, думка – це могутня сила. Завдяки думці ми можемо стати гарними й гармонійними. І в основному це ті думки, які є в нашій підсвідомості. Вони настільки потаємні, що лише по ситуації можна здогадатися, яка думка спричинила ту чи іншу подію.

Саме думка у кінцевому підсумку створює відповідну ситуацію, тому ми повинні навчитись перемагати цю ситуацію.

Характер мислення – причина фізичного й морального здоров'я чи нездоров'я, внутрішнього комфорту, успіхів чи постійного невезіння в житті. Агресивно спрямоване мислення може призвести до загибелі людини. Ось чому всім нам слід навчитися мистецтву мислення, що дарує здоров'я й успіх.

Сьогодні життя наповнено конфліктами: в транспорті, на вулиці, в магазині – скрізь. І всюди більшість людей реагує так, що руйнує, не розуміючи цього, і своє, і чуже здоров'я.

Якби люди знали наслідки негативного мислення, вони б намагалися стежити за ходом своїх думок. На щастя, більшість з нас інстинктивно використовує найрізноманітніші прийоми позитивного мислення. Наприклад, коли нас хтось образив, ми шукаємо йому виправдання, поважні причини, які пояснювали б цей вчинок.

Уміння щиро й від чистого серця пробачити кривдника незалежно від того, правий він чи не правий, є найважливішим актом позитивного мислення, стверджує Ю. Орлов. Відійти від стереотипів й набути великого дару - вміння прощати того, хто ненавмисне нас образив і при цьому не відчуває почуття провини, – це вже означає, що ми навчилися позитивно сприймати кривду, тобто сприймати її так, що вона не позначається на нашому здоров'ї й здоров'ї наших близьких, не завадить нашим успіхам.

Що означає для сучасної людини дотримуватися заповіді: «Не судить, та не судимі будете?». Чи можна її застосовувати в нашому житті?

З дитинства нас, зазвичай, навчають того, що ми повинні всіх порівнювати, оцінювати, судити. Нас оцінюють у школі, нас оцінюють батьки, говорячи: ти добрий, ти поганий. І ось ми виходимо в життя, налаштовані усіх судити. Ми можемо бути впевненими, що ця людина має поводитися так і так. Але вона поводиться інакше. Це нас обурює, і тим самим ми самі зазнаємо шкідливих вражень.

Позитивне мислення спонукає до роздумів. Чому, скажімо, коли я прошу пробачення або сам прощаю іншого, знімається стрес? Що при цьому

відбувається в голові людини, які йдуть розумові операції? Людина дивиться на себе збоку, і твориться чудо – небажані емоції відступають.

Образа – це лише одна з негативних емоцій, яка руйнівню діє на наше здоров'я. А почуття провини чи сорому, страх смерті, болю? Поле нашого життя всуціль засіяне емоціями, які «з'їдають» наше здоров'я і прирікають нас на невдачі, тимчасові чи постійні. І вкрай важливо опанувати навички позитивного мислення, щоб нейтралізувати або хоча б знизити руйнівну силу кожної з них.

Скажімо, як запобігти виникненню психічної травми, що є неминучою, коли нас мучить почуття провини? Виходом може бути лише важка розмова, що починається словами: «Пробач мені». «Чому я повинен вибачатися, якщо я правий», - це стереотип негативного мислення.

Позитивне мислення не встановлює істини, хто правий, а хто ні. Його мета – не доказ власної правоти, а застереження від хвороб себе і близьких людей. Щоб усі були здорові, можна й не вдаватися до розбору хто правий. Близька людина образилася на вас? Найліпше попросити в неї пробачення незалежно від того, хто правий: «Вибач, якщо я чимось завинив». Якщо ви хочете уникнути розладу в сім'ї, хвороб близьких, дорогих вам людей, то ліпше не забувати цієї фрази і не боятися її промовити, але не з викликом, а щиро й скромно.

Людина – найдосконаліший витвір природи, її найповніше самовираження. Людина піднеслася над рослинним і тваринним світами завдяки своїй здатності мислити. Плин думок постійний, як і биття серця. Але думка від думки дуже різниться. Є думки творчі й конструктивні, які несуть добро й мир, а є руйнівні, які гублять взаємини, хороший настрій і головне – призводять до хвороб.

Завдяки тому, що мислення відіграє важливу роль у навчально – виховному процесі, особливу увагу педагоги нашого закладу звертають на психологічний мікроклімат на уроці, наявність емоційних пауз (музичні та релаксаційні паузи, використання віршів, приказок, влучних висловів, гумор і т.ін.). Для підвищення навчальної активності школярів використовуємо різноманітні фізкультхвилинки, в яких враховуємо їх зміст та час виконання. Частота виконання фізкультхвилинки залежить від віку школярів, місця проведення уроку, предмета, часу проведення. Місце, час та умови використання ІКТ, ТЗН на уроках педагогі добирають згідно з санітарно – гігієнічними вимогами. Особливу роль відіграють міжпредметні зв'язки, що спонукають школярів до активної навчальної діяльності, залучення більшості учнів до процесу учіння, створюють необхідні умови для самореалізації дитини в освітньому середовищі.

СЛОВО – МОГУТНЯ СИЛА

*Головними методами і засобами
виховання є переконання.*

Наші уста говорять те, що ми вкладаємо у своє серце.

На погляд лінгвіста, слово – це одиниця мови, яка є звуковим вираженням окремого предмета думки; з погляду логіка, слово – це матеріальний носій

поняття. Фізіолог визначає слово як звукову хвилю, яка впливає на певну ділянку кори головного мозку. А психолог вважає слово елементом «другої сигнальної системи». Повторюючись багато разів, воно переходить у першу систему: починає впливати на роботу внутрішніх органів і на гормональну систему. Через багаторазове повторення особливих слів утворюється канал або міст, який пов'язує нас з гігантським енергетичним акумулятором Всесвіту.

«Слово є в певному розумінні єдиним засобом виховання, – вважав В.Сухомлинський, – ...слово учителя, насамперед слово, звернене до розуму, серця, душі вихованця, і обставини, створювані в колективі, в спільній праці, у взаємовідносинах дітей з дорослими – все це переконує людину в тому, що вона – творець, володар праці, і від неї самої, від її волі, наполегливості, працьовитості залежить виявити себе, розкрити свої задатки, сили, здібності, талант».

Слово – могутній рушій думки і життя. Воно піднімає уми і серця. Слово рухає народні маси і є єдиною силою там, де здавалось би, вже немає ніяких надій на нове життя, називайте це тоді як хочете, але, по-моєму, це набагато більше ніж магія. Слова входять у наше серце через наші вуха, і потім виходять з уст, ще більше укріплюючись у серці.

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЛОВА

На думку В. Сухомлинського, одна з найскладніших і найгостріших проблем, над якими треба працювати і в теоретичному, і в практичному планах – це проблема виховання моральних цінностей засобами слова, адже слово вчителя, як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити.

Витонченість внутрішнього світу людини, благородство морально-емоційних стосунків не утвердити без високої культури словесного виховання. Слово вчителя пробуджує у малої дитини, а потім і в підлітка, відчуття людини – глибоке переживання того, що поруч із нами завжди є людина зі своїми радощами, печалями, запитаними, потребами.

Мистецтво виховання моральних цінностей молодших школярів, на думку В. Сухомлинського, містить насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця: “Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями”. Вчитель у слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця.

Головне, що визначає ефективність слова вчителя, – це його чесність. Учні дуже тонко відчують правдивість слова, чутливо відгукуються на нього. Ще тонше відчують учні неправдиве, нещире слово. Крім того, ефективність слова вчителя залежить від однієї дуже важливої умови: в школі не має бути жодного педагога, для кого праця вчителя була б тягарем. Будь-яке етичне навчання в устах педагога, який переживає свою працю як тягар, “звучить для вихованців глузуванням над істиною, калічить юну душу. Найправильніші, найкращі слова можуть стати засобом морального розбещення, якщо той, хто їх проголошує, не має на це морального права.

Вплив слова вихователя на школярів з метою виховання у них моральних цінностей великою мірою залежить від емоційної культури самого вихователя, педагога як особистості. Справжній майстер-вихователь дає моральну оцінку вчинкам і поведінці учнів не спеціально дібраним гострим, “крутим” слівцем, а насамперед емоційним відтінком звичайних слів. В. Сухомлинський наводить приклад із фразою “Як недобре ти зробив”. Він зазначає, що ці слова, сказані одним учителем, пробуджують у вихованця прикрість, глибокі докори сумління, навіть збентеження, а сказані іншим – вони не пробуджують ніяких почуттів, сприймаються байдуже. Один учитель відзначається емоційною культурою, якої неможливо навчитися спеціально, вона якнайтісніше пов’язана з моральною культурою, людяністю, чуйністю душі. У іншого вчителя слово знелюднене, і цю порожнечу він часто намагається заповнити криком. У школах багато таких “вихователів”, які володіють лише однією нотою емоційної гами – обуренням! Вони гідні глибокого жалю, оскільки їх виховний вплив на учнів нульовий.

Умовою дієвості слова вихователя є різноманітність цілей звертання педагога до вихованців. Педагогічна некультурність часто виявляється в тому, що вихователь знає лише дві-три форми словесного звертання до вихованців – заборона, дозвіл, докір. У майстра – вихователя звертання до вихованця має безліч форм, і одна з найчастіших – роз’яснення вчителем моральної істини, поняття норми, цінності. Досягти позитивного ефекту може тільки той вихователь, який знає, відчуває ставлення своїх вихованців до доброго й поганого в самих собі, їх здатність критично ставитись до власних недоліків. Такий вихователь, роз’яснюючи моральне поняття, завжди звертається безпосередньо до внутрішнього світу вихованця, прагне досягти того, щоб його учень аналізував свій вчинок, рису своєї поведінки, побачив себе очима інших людей.

Ще одним важливим інструментом виховання словом є виявлення довір’я і недовір’я. На застосуванні недовір’я найкраще випробовується педагогічна культура вихователя. Недовір’я може мати необхідний педагогічний вплив лише за умови суворого індивідуального його застосування. Неприпустимо виявляти недовір’я кільком учням, а тим більше колективу.

Не кажучи ні слова про визнання моральних якостей свого вихованця, вихователь своїм довір’ям не тільки заявляє про це визнання, а й начебто відкриває перед вихованцем перспективу дальшого морального розвитку, - він виявляє впевненість, що людина, яка вже має певні моральні багатства, завтра матиме нові”.

Мистецтво виявлення довір’я потребує від вихователя вміння оцінити добре начало в дитині.

БАГАТОЗВУЧЧЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ

*Хорошими манерами володіє
той, хто найменшу кількість
людей ставить у незручне
становище.*

Д.Свіфт

Ввічливість – це насамперед повага до тих, хто нас оточує, та до себе; це вміння пов'язувати свої інтереси й бажання з інтересами інших, здатність бачити в них друзів; це терпимість до звичок та звичаїв інших людей, стриманість у вияві своїх почуттів.

Ми самі відповідаємо за мікроклімат, у якому живемо і спілкуємося. Тому постійно маємо дотримуватися правила: «поводьте себе з іншими так, як хочете, щоб вони ставилися до вас». Народна мудрість вчить: «Не чини другому того, що тобі неміло».

Хороші манери допомагають створювати доброзичливу атмосферу, бережуть нерви та сили людські. Навіть не дуже приємні слова можна сказати так, що вони не образять.

Якщо наказ можна замінити проханням, то так слід і вчинити. Як говорять, на світі тому легко живеться, хто вміє добре подякувати і добре попросити.

Грубість не личить жодній людині, а особливо тим, хто займає керівні посади.

Свідченням цього є випадок, що трапився при французькому дворі. Наполеон почав кричати і принижувати першого дипломата Франції Талейрана. Мудрий царедворець стояв незворушливий і робив вигляд, що не чує лайки імператора. Коли Наполеон закінчив, Талейран мовчки покинув приміщення. Але виходячи, він кинув лише одну вбивчу фразу, яка перекреслила всі тиради можновладця: «Який жаль, що така велика людина так погано вихована!».

З давніх давен люди цікавились не лише оточуючим світом (ближнім і далеким) і небесними світилами, а передусім собою і своїм місцем в оточуючому світі. Завдяки цьому людина зрозуміла, що впливати на всі події від глобальних до сімейних можливо лише через вплив на себе.

А це можливо лише за допомогою самоаналізу.

Нас роз'їдають суперечності, ми конфліктуємо, гніваємось, щось доводимо. Як же зберегти своє здоров'я, коли стільки проблем? І як з таким духовним настроєм можна успішно виділити складні питання свого буття та ще й бути щасливим? На жаль, не визначивши своєї світоглядної позиції, ми не вирішимо своїх життєвих завдань. Щоб зрозуміти свою сутність, треба принаймні спробувати себе проаналізувати: хто я?

Однак скільки б ми не говорили високих слів про доброту і цінності, насправді ж людина керується не абстрактними поняттями, а принципами корисності. «Чи корисна інша людина для мене, для мого життя?» – таке запитання насправді криється в підсвідомості навіть тих, хто видає себе

гуманістом і борцем за високу духовність. До такого висновку дійшов учений Т. Акбашев у книзі «Третій шлях». З цим можна погодитись.

Людина серед людей, якщо вона справді Людина, намагається не завдавати ніяких неприємностей іншим людям, у жодному разі не стане демонструвати своїх переваг (навіть тоді, коли вони є), намагатиметься не показувати, що вона засмучена, щоб не пригнічувати інших. Високий дух мають ті люди, які найменше привертають увагу до своєї екстраординарності, до своєї справжньої значущості.

Емоція і думка єдині. Коли людина охоплена страхом, у неї всі думки про страх. Якщо людина невідступно думає про щось неприємне, то йде шляхом хвороби. Слід проганяти неприємну думку, і зникне неприємна емоція.

Емоції короточасні, почуття постійні.

Почуття - це розум і орієнтація серця, йому не накажеш, оскільки воно сильніше за розум, здатне перетворити людину.

Самоствердження - це основна потреба людини, що впливає з її природи. Якщо вона не реалізується, то виникає хворобливе почуття невдоволеності.

Виділяють вісім груп почуттів, що є струнами душі.

Людина має бути свідомою, розумною й мудрою, щоб збагнути це і не «грати» на негативних струнах.

Важлива деталь спілкування - вміння володіти своїм настроєм.

Настрій є емоційною реакцією людини на ту чи іншу подію життя в контексті її загальних життєвих планів, інтересів і сподівань. Настрій може змінювати спрямованість думок, сприйняття й поведінку. Він може бути піднесеним, пригніченим тощо, спричинювати певні стани: нудьги, печалі, турботи, страху чи навпаки, захопленості, радості і т. ін. Уміння контролювати свій настрій, знаходити і освоювати способи його свідомої корекції (саморегуляції) є важливим завданням виховання й самовиховання.

Настрій можна розглядати як основну мелодію в багатозвуччі внутрішнього світу. Залежно від того, яких почуттів більше – позитивних чи негативних – визначають, що настрої піднесений чи поганий, або настрою немає, чи він пропав.

Безмежні можливості має людський організм. Легкий подих, срібний сміх, життєрадісний спів, зубний скрегіт, крик, виск, кашель, чхання - не все з перерахованого вписується в хороші манери. Виховані люди говорять неголосно, сміються помірно, їдять безшумно. Чим тихіше звучання людини у повсякденному житті, тим вищі її манери. Вихована людина не зробить нічого такого, що могло б зачепити, образити, принизити іншого.

Чуйність у стосунках – це основа взаємин.

Рис. 2.1. Почуття – струни душі.

В. Сухомлинський писав, що справа не стільки в тому, щоб уміти вимовляти ввічливі слова у потрібній ситуації, скільки в сердечній чуйності, в умінні відповідати на добро рухами своєї душі.

А ще треба пам'ятати про усмішку, її ціна дуже висока. Дейл Карнегі про неї говорив так: «Вона нічого не варта, але багато дає; вона збагачує тих, хто її одержує, не збіднюючи при цьому тих, хто її дарує; вона триває мить, а в пам'яті залишається інколи назавжди; ніхто не багатий настільки, щоб обійтися без неї, і немає такого бідняка, який не став би від неї багатшим; вона створює щастя в домі, породжує атмосферу доброзичливості в ділових стосунках і служить паролем для друзів; вона - відпочинок для втомлених, денне сяйво для тих, хто упав духом, сонячний зайчик для засмучених. А також найліпша протиотрута, створена природою від неприємностей».

Сміх – прекрасні ліки. Про це знають усі. Десять років тому Державний університет у Нью-Йорку вирішив з'ясувати, чому сміх позитивно впливає на здоров'я людини. Виявляється він сприяє виділенню сильних гормонів, які «заряджають» імунну систему людини. Група гормонів (цитокіни), сприяють активності лейкоцитів, які потрібні для боротьби з вірусними і бактеріальними інфекціями і руйнують потенційні ракові клітини. Учені називають цитокіни «веселими гормонами», а сміх – «рецептом довголіття».

Люб'язність, готовність допомогти іншим у великому й малому – одна з перших ознак інтелігентності, внутрішньої культури людини. Французький філософ Ж.Гюйс справедливо зауважив: «Нема можливостей усім робити добро, але у ставленні до всіх можна виявляти доброзичливість».

Точність свідчить про рівень культури. Бути пунктуальним скрізь і завжди – ознака хорошого тону.

Культурна людина – не та, що автоматично оволоділа необхідними навичками чемності та ввічливості, а та, для якої висока культура спілкування – органічна потреба, єдина можлива форма, норма поведінки.

«Ніщо не обходиться нам так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість», – писав Мігель Сервантес де Сааведра.

Все, що відбувається з нами, дане на благо, і будь-яка навіть нещаслива подія має важливе позитивне значення. Визнаючи це, ми вчимося одержувати уроки з кожної події, яка відбувається з нами.

Ми повинні усвідомити, що самі ненавмисно сприяємо тому, що відбувається в нашому житті. Негативні емоції: страх, образа, провина, роздратування – причина наших невдач, криз, конфліктів, погіршення фізичного стану. Гарне самопочуття і доброзичливі відносини, навпаки, беруть свій початок в почутті упевненості і самоповаги. Самодостатність – перша необхідна якість, яку повинна надбати людина, що вирішила змінити своє життя.

Кожна людина, спілкуючись з іншими, грає свою роль відповідно до генетично закладеної програми, знаходячись, в “генетичному трансі”. Тільки “прокинувшись”, людина може розпочати самостійно управляти своїм життям, знаходячи здатність відповідати за свої вчинки, справи, почуття і емоції.

Формула життєвого успіху не може бути універсальною для всіх. У залежності від того, як ви самі визначаєте відношення до успіху, ваша підсвідомість або сповільнює, або прискорює його досягнення. Ми дійсно успадковуємо не тільки зовнішність своїх предків, але і певні моделі поведінки. Так само ми успадковуємо і переконання, які перешкоджають нашому успіху. Коли батьки твердять сину, що він нічого не зможе досягти в житті, вони програмують його на майбутні невдачі, оскільки він успадковує стан незадоволення. Незадоволення – один з головних “зłodіїв” успіху. Яких би об'єктивних результатів чоловік не досягав, він не буде відчувати себе успішним, поки не звільниться від негативних моделей минулого.

Для зміни свого життя до кращого необхідно навчитися не шкодувати про минуле, а, проаналізувавши його, побачити перспективи, можливості, які дозволять нам досягти успіху сьогодні і завтра. Щоб відчути себе щасливою і успішною людиною, основоположники і послідовники психогенетики рекомендують дотримуватися основних принципів. А саме:

- Вважайте себе успішними. Навіть якщо сьогодні це ще не так, все одно продовжуйте програмувати свою підсвідомість на успіх і успіх. Перевірено – спрацьовує.

- Не ухиляйтеся від прийняття рішень. Всі ваші прийняті рішення вже роблять вас переможцем. З цього моменту вчіться діяти як абсолютний улюбленець долі.

- Любіть себе або хоча б намагайтесь собі подобатися. Коли людина сама себе вважає нікчемою, вона проектує таке ж відношення і з боку інших. Пробачте і сприймайте себе, милуйтеся собою, поважайте і вчіться любити себе. І найголовніше – вчіться розуміти себе.

- Вважайте все досяжним. Ніколи не говоріть “я не можу”, “це неможливе”. Вимовляючи це, ви щоразу зумовлюєте для себе невдачу, упускаючи при цьому вигідні операції, надбавки до зарплати, перспективні можливості.

- Доводьте розпочате до кінця. Багато хто будує грандіозні плани, але мало хто їх реалізовує. Як правило, це не нестача розуму, здібностей або зусиль, а звичка, сформована в дитинстві. У зрілі роки така звичка буде заважати досягненню поставленої мети. Навчившись не відкладати справи “на потім”, ви навчитеся втілювати в життя будь-яку свою ідею, якою б грандіозною вона не була.

- Живіть широко, дозволяйте собі надмірності. Наприклад, постійна зосередженість на своїх боргах буде мати зворотний ефект і ви ніколи не позбудетеся цього тягаря. Якщо ви віддасте, ви повинні і отримувати. Уявіть собі, що ви багаті. Оточуйте себе достатком. Згодом така позиція буде приносити вам все більше користі, підвищуючи якість і кількість того, чим ви користуєтеся.

- Не діліться ні з ким таємним. Одним з секретів успіху є вміння зберігати таємниці.

- Не виправдовуйтеся. Коли ви перекладаєте провину за невиконане на іншу людину або непередбачені обставини, тим самим ви дозволяєте управляти собою чиннику, який не можете контролювати, навіть якщо ви дійсно не винні. Тоді у вашому житті завжди будуть переважати люди і ситуації, які заважають вам досягати своїх цілей. Вчіться самі відповідати за все, що трапляється з вами.

- Відстоюйте свої права. Багато хто з нас боїться це робити. Частіше за все через умови виховання і силу звички. З іншого боку, зберігаючи мовчання, людина погоджується із зневагою з боку інших і посяганням на свої права. Запам'ятайте: кажучи “ні” злу, ми говоримо “так” справедливості. Не залишайтеся сентиментальними і пригніченими. Навчіться бути навіженими і відчайдушними.

- Контролюйте почуте. Забиваючи свій мозок поганими новинами і непотрібними нам подробицями, ми доводимо себе до депресії. Самі по собі слова людей означають не дуже багато. Значення має те, що відклалося у вас в голові. Ваша наполегливість у досягненні своїх цілей означає більше, ніж всі слова навколишніх і ваші передчасні сумніви. Не пускайте нікого за поріг своєї свідомості. Запам'ятайте ще один факт: все, що ви думаєте або говорите про інших, зрештою буде стосуватися вас.

- Не чекайте випадку, як це робить більшість. Якщо ви не задоволені зараз, завтра ви будете не задоволені ще більше. Почніть прямо зараз вчитися бути задоволеним собою. Своїми поглядами, здібностями, начальником, колегами... Поліпшуйте все, що можете або хочете. Інше приймайте таким, яке воно є. Спілкуйтеся з щасливими людьми, робіть те, що приємно вам.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Які б умови та детермінанти не визначали життя та діяльність людини, внутрішньо, психологічно, дійовими вони стають лише тоді, коли їм надається проникнути у сферу її емоційних відносин і закріпитися в ній. Емоції впливають

на усі сфери людського життя, в тому числі й на навчання. Існують переконливі дані, які свідчать про те, що емоції є найважливішим фактором регуляції процесів пізнання. Так, емоційна забарвленість – одна з умов, що визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати. Вона може суттєво забезпечити або ускладнити довільну регуляцію цих процесів.

Рис. 2.2. Мистецтво навчання.

Так, негативне ставлення до навчання пов'язане з негативними емоціями страху, образи, незадоволеності собою та викладачем. Позитивне ставлення до навчання пов'язане з позитивними емоціями подиву, переживання незвичайності, впевненості у своїх силах, гордості за себе. Емоційно забарвлені знання запам'ятовуються швидше і міцніше, ніж знання, які позбавлені індивідуальності і залишають людину байдужою. І це постійно слід враховувати при доборі навчального матеріалу. За А. Фрейдом: «Вчитися треба весело. Мистецтво навчання – це мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість, а потім задовольняти її. А здорова жива допитливість буває лише при хорошому настрої... Щоб перетравити знання, треба ковтати його з апетитом». Таким чином, однією з важливих умов, за яких виникає і розвивається інтерес до навчання, підвищується активність слухачів, є яскравість, емоційність навчального матеріалу, схвильованість, захопленість самого вчителя. Це справляє величезний вплив на слухачів, їх ставлення до предмета та вчителя. Емоційна дія – один з найсильніших засобів заохочення слухачів до навчання. Краса, освіченість, емоційна напруга матеріалу, що вивчається, через вміле викладання передаються слухачам, заохочують їх. Щира захопленість учителя предметом чудодійно впливає на слухачів.

Рис. 2.3. Емоційно забарвлені знання.

Про одного з таких педагогів А. Макаренко писав: «На його обличчі було стільки емоцій і правди, стільки розуму, то захопленого, то осудливого, стільки стримуваної сили душі, що ми не могли відірватися від його обличчя. Викладаючи нам, він сам жив гаряче і глибоко, хоча і не хотів демонструвати нам це своє справжнє людське життя». Таким чином, важливою дидактичною умовою переведення знань у переконання є емоційне ставлення слухачів до предмета, що ними вивчається.

Саме тому велике значення надається ролі емоцій і у дидактиці. Так, одне з основних її правил полягає в тому, що не пізнавши хвилювання, ніхто не має права вважати пережитим розуміння. Справді, будь-яке знання треба вважати істинним тільки тоді, коли воно сплавлене в єдине з найглибшим почуттям. Усе «наукове», «інтелектуальне», «літературне» необхідно навчитися читати, сприймати і усвідомлювати з любов'ю і високим хвилюванням. У цьому одне з головних завдань практичної дидактики.

Великий сучасний філософ Х. Гадамер, даючи інтерв'ю у 90-річному віці, сказав: «Людина вчиться тільки дякуючи подиву. Варто задуматися ще й ще раз, щоб зрозуміти, що процес навчання без такого простого предмета, як подив – марний труд, марні зусилля протягом місяців, років життя. Отже, усю педагогіку слід будувати на технологічній базі, яку можна назвати «організацією подиву».

Наведені матеріали свідчать про велике значення емоцій для навчання, хоча у книжках з педагогіки практично відсутні відомості з цього питання.

Який же механізм дії емоцій на мислення та пам'ять людини?

Згідно із вченням І. Павлова, центральна нервова система перебуває в нормально загальмованому режимі, тобто усі центри та механізми інтелекту перебувають у незбудженому стані. Таке гальмування забезпечується системою управління гальмуванням.

Збудження або гальмування відповідних центрів здійснюється при отриманні з навколишнього середовища позитивних або негативних збудників, які через центри емоцій діють на систему управління гальмуванням і через неї подають команди на розгальмування або гальмування потрібних центрів та механізмів (мислення, пам'яті тощо).

Отже, відповідно до розглянутої моделі, в процесі організації дій учнів з навчальною інформацією безперечно необхідна неперервна емоційна дія, оскільки саме вона створює умови інтенсивної пізнавальної діяльності. З цього приводу Л. Виготський зазначив: «Думка – не остання інстанція. Сама думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашого пізнання, яка охоплює наші потяги і потреби, наші спонукання й інтереси, емоції. За думкою стоїть ефективна і вольова тенденція».

Повною мірою я використовую позитивні емоції при навчанні. У чому це виявляється?

Тут можна навести цілий спектр прийомів:

- усунутий страх перед оцінками: їх можна виправити;
- форма опитування учнів залежить від рівня їхньої підготовки: письмова, магнітофонна, відповідь викладачу особисто, відповідь перед усім класом;
- взаємна довіра; учні ставлять один одному і собі оцінки; віра в успіх учня і передача йому цієї віри;
- зміцнення, почуття особистої гідності в кожного учня та ін.

Природно, що за цих умов учням легко і цікаво вчитися і вони досягають чималих успіхів. Численні прийоми дають ефект лише в атмосфері добра, любові, поваги до особистості учня. Однак, незважаючи на досить сильний вплив емоцій на успіх у навчанні, більшість учителів дотримуються думки: головне в педагогіці – це добре знати свою науку та вміти логічно послідовно її викласти, а решта – справа слухачів. В результаті такого ставлення працездатність слухачів знижується на 30-40 % .

Неможливо, щоб педагог не знав навчальної інформації і не вмів її послідовно викласти, але знаючи предмет, він має піднести його на чуттєвій основі, тобто має розгальмувати механізм сприйняття. Адже нікому не спаде на думку їхати на автомобілі з натиснутими гальмами, а от заняття без емоцій ми проводимо зі спокійним сумлінням.

Існуюча професійна підготовка вчителя певним чином дає йому деякі уявлення про те, як формуються знання, уміння, навички, але вона не дає жодних відомостей про те, як створювати емоційний фон занять. З огляду на це, учителі досить рідко роблять спроби розбудити уяву слухача, його фантазію, інтуїцію, емоції. Інакше кажучи, освітні установи розвивають функції лівої (аналітичної) півкулі мозку, нехтуючи при цьому правою (інтуїтивною) півкулею, хоча відомо, що сумісна робота обох півкуль мозку значно підвищує інтенсивність розумової діяльності людини. Тому не дивно, що чинна освітня система з чіткою послідовністю продукує нудьгу та страх, позитивні емоції носять винятковий характер.

Але ж нічого не запам'ятовується так, як те, що пов'язане з радістю, задоволенням (тобто позитивними емоціями). У цьому немовби проявляється біологічне прагнення організму утримати та відтворити переживання, пов'язані із

задоволенням. Звідси педагогічним правилом має стати вимога емоційної схвильованості, через яку слід проводити весь навчальний матеріал.

Педагог кожного разу має турбуватися про те, щоб накопичити відповідні сили не тільки розуму, а й почуття. Від педагога, кажучи психологічною мовою, вимагається вроджений емоційний темперамент. Той, хто не гарячий і не холодний, а тільки теплий, ніколи не буде хорошим вчителем. А якщо учитель не відповідає цим вимогам? Тоді слухач має справу з «роботом», і врешті, навчання стає для нього важким тягарем. Як же змінити становище на краще?

Без сумніву, найкращим каталізатором підвищення емоційного фону занять є застосування у педагогічній практиці гуманістичної психології навчання, яка припускає перебудову навчання за такими напрямками: створення психологічного клімату довіри між учителем та учнями, забезпечення співробітництва у прийнятті рішень між усіма учасниками навчального процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання; розвиток у педагогів особливих індивідуальних настанов, які найкраще відповідають гуманістичному навчанню.

Щоб реалізувати таку модель навчання, від учителя вимагається, окрім інформаційного забезпечення, розроблення відповідної емоційної партитури подання знань. Звичайно ж, її практичне застосування можливе при наявності у педагога постійного зворотного зв'язку з аудиторією, внутрішнього психологічного і емоційного камертона. До того ж учитель повинен вміти використовувати прийоми формування позитивних емоцій (створення творчої обстановки на заняттях, порівняння, зміна інтонації, використання міміки та жестів; піднесеність настрою, схвалення дій учнів, створення атмосфери розкутості, доброзичливості тощо).

Емоційні прийоми – одна з форм викладання навчального матеріалу, прояву власного ставлення до нього, виявлення логічних та образних аспектів наукової проблеми. Вони сприяють поліпшенню сприйняття матеріалу слухачами, поглибленню його розуміння й запам'ятовування. У сучасних умовах це особливо важливо, оскільки сучасні соціальні фактори змінили психологію молодшої людини. Вона звикла до образної й емоційної інформації по телебаченню, тому академічний стиль у ряді випадків сприймається нею як анахронізм. Слухачі, як правило, дуже легко поєднують розумове з емоційним (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Емоційні прийоми.

Розглянемо деякі практичні емоційні прийоми, які доцільно використовувати в процесі навчання:

– пряме включення (відмовтеся від розтягнутого вступу чи відступу, якщо ваші учні вже досить добре знайомі з предметом розмови, починайте з головного);

– несподіванка (використовуйте по ходу уроку несподівану та невідому інформацію, а також об'ємні, рельєфні форми її викладу. На початку уроку ефективним може стати яскравий, образний приклад);

– застосування елемента неформальності (враховуючи предмет обговорення, розкажіть про власні помилки, оману, забобони та їх наслідки; покажіть, яким чином вам вдалося уникнути однобічного підходу до цієї або подібної проблеми та знайти нове рішення її);

– співпереживання (не пропускайте значущих для аудиторії та теми заняття дрібниць, збільшено опишіть події, які пов'язують вас із учнями, змушуючи останніх переживати);

– драматизація (наочно і захоплено, свідомо драматизуючи, змалюйте події, які збагачують тему виступу так, щоб слухачі змогли ототожнювати себе з дійовими особами та життєвою ситуацією, готуйте таким чином, необхідні абстракції);

– гіпербола (не бійтеся удаватися до перебільшень щоб загострити увагу аудиторії, Це допоможе виявити причинно-наслідкові та умовно-наслідкові взаємозв'язки між подіями, процесами й поведінкою людей. Однак, не забудьте

пізніше (уже без перебільшень) чітко викласти свою позицію по визначеній проблемі);

– апеляція до авторитету (для підтримання правоти власної думки посилайтеся на авторитет науки, слухачів та історичний, політичний, життєвий досвід);

– «провокація» (на короткий час викличте у слухачів реакцію незгоди з інформацією, що викладається);

– використайте цей момент для того, щоб підготувати їх до конструктивних висновків, уточніть думку та більш чітко визначте власну позицію.

– спонування до прийняття рішення. Ознайомте слухачів з усіма аргументами «за» та «проти» будь-якої думки, концепції, ідеї. Після зіставлення усіх аргументів знайдіть вірне рішення проблеми. Ставте необхідні питання, широко використовуйте компетентність та здатність учнів приймати рішення для виявлення предмета обговорення, залучайте їх до процесу мислення.

Після тривалої та інтенсивної інтелектуальної праці потрібна розрядка. Для цього можна тимчасово перейти до загальнодоступної теми, що легко сприймається аудиторією. У такий момент доцільно використати такі прийоми:

– можна запитати про причини відсутності деяких учнів на уроці, висловити власну точку зору на актуальні події - політичні, спортивні або культурні;

– доцільно буває розповісти про факти зі своєї практики, якщо вони пов'язані з темою уроку;

– доречним буває гумор, цікавий факт і навіть анекдот, який має безпосереднє відношення до серйозної теми лекції або поточної роботи учнів.

Хотілося б нагадати, що від істин, вимовлених сухою мовою, часом «в'януть вуха». Тому ефект емоційного впливу на аудиторію учнів суттєво залежить від експресивної спрямованості зазначених прийомів.

Недоцільно висловлювати свої думки за допомогою штампованих фраз, висловів, позбавлених усякої привабливості, не «засушуйте» свою мову, вживайте смішні, парадоксальні приклади, розбавляйте розповіді веселим жартом, потішними історіями, дайте слухачам можливість помислити й перепочити.

Почуття міри. Необхідно зазначити, що не кожний слухач знаходить в емоційних вставках логічне зерно. Іноді жарт, іронія, сатира у вустах різних педагогів і у різних аудиторіях можуть привести до протилежних результатів. Недотепне вживання учителем чужих жартів або далеких для нього емоційних прийомів може принести більше шкоди, ніж користі. У зв'язку з цим доцільно зробити декілька зауважень та порад, які можуть застерегти педагога від помилок, пов'язаних із переоцінкою власного значення.

- Не сподівайтесь на те, що, не поважаючи Ваш предмет, учні будуть поважати вас.

- Не переоцінюйте зацікавленість учнів вашим предметом - це може завадити Вам краще готуватися.

- Не лізьте в душу учню, доки він Вас туди не запросив.

- **Обов'язково** учіться, а то будете учити тільки тому, що самі в даний момент знаєте, а це, як правило, не так уже і багато.

Звичайно для того, щоб ефективно реалізувати емоційну партитуру навчання, учитель повинен бути своєрідним «психологічним, емоційним камертоном». А для цього в нього має бути досить розвинута емпатія - здатність співпереживати проблемам учнів.

Отже, як бачимо, така пильна увага до формування позитивних емоцій у школярів під час навчання не випадкова. Емоційно-позитивне ставлення до навчання стимулює пізнавально-розумову активність учнів, підвищує їх працездатність на 30-40%, робить життя повноцінним і цікавим, забезпечує міцне здоров'я.

Щоб змінити становище на краще, необхідно навчити педагогів керувати емоційним фоном навчальних занять, розробляти для них емоційну партитуру, активніше здійснювати гуманізацію навчально-виховного процесу, яка буде сприяти утворенню доброзичливих взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу.

МЕТОДИ ВПЛИВУ ДОРОСЛОГО НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ

Емоційний розвиток дитини є невід'ємною частиною розвитку особистості. Підліток піддається зовнішньому емоційному впливу. Гнів, біль, смуток, радість, сум, сміх, лемент, шепіт тощо – усе це створює навколишню атмосферу і визначає поведінку дитини.

Рекомендації педагогічним працівникам для здійснення позитивного впливу на емоційний розвиток дітей:

1) застосування вивчень, досліджень вихованців протягом усього періоду навчання їх у закладі;

2) систематизація результатів вивчення особистості учнів;

3) здійснення досліджень психологічного мікроклімату у класних колективах, сприяння підвищенню рівня сприятливих взаємин у класних колективах, підвищення рівня згуртованості класних колективів;

4) створення позитивних асоціацій із власним ім'ям;

5) формування позитивного образу тіла (вправляння разом із дорослим в різноманітних рухах і діях, формування складних інтеграційних зв'язків між мускульною роботою, зором, дотиком, тілесним почуттям рівноваги і координації в просторі, а також загальним результатом усіх зусиль і переживань). Роль дорослого, який емоційно і фізично сприяє тілесному розвитку дитини, є визначною;

6) сприяння почуттю впевненості у безпеці (зниження тривожних станів, страхів);

7) підкреслювання успіхів дитини, що підтримує і розвиває в дитини почуття самоцінності;

8) визнання дитини з боку дорослого, що усуває можливий комплекс неповноцінності, відчуття своєї неспроможності, які, в свою чергу, ускладнюють спілкування з іншими людьми;

9) створення мотивів успіху, що є однією з умов розвитку волі і формування рефлексії, здатності усвідомлювати свої переваги та недоліки, відіграє значну роль у емоційному розвитку дитини;

10) сприяння правильному самоусвідомленню ціннісних орієнтацій на свою стать як на соціальну роль, а також фізичну і психічну сутність;

11) сприяння опануванню суспільного досвіду, суспільних цінностей;

12) уникнення вчителем вияву почуття жаліти себе самого, оскільки незадоволеність собою, своєю діяльністю та її наслідками є головною причиною психологічного неблагополуччя і не сприяє позитивному емоційному розвитку вихованців;

13) допомога учням у розумінні того, чого вони хочуть, до чого прагнуть, розвиток вмінь учнів прогнозувати бажаний результат, а також можливі шляхи його досягнення, розвиток уміння самостійно оцінювати ефективність власної діяльності та відкорегувати її можливі недоліки, розвиток уміння учнів отримувати задоволення як від процесу діяльності, так і від її наслідків;

14) сприяння формування в учнів впевненості у собі та адекватної самооцінки, що є ознаками емоційної благонадійності;

15) розвиток уміння учнів протистояти будь-яким видам психологічної залежності;

16) розвиток уміння учнів брати на себе відповідальність, що є свідченням емоційної зрілості;

17) розвиток уміння учнів самостійно адекватно оцінювати ситуації;

18) розвиток уміння учнів правильно аналізувати наявні труднощі та проблеми;

19) розвиток уміння учнів творчо шукати шляхи вирішення проблемних ситуацій;

20) розвиток уміння учнів узгоджувати власну діяльність з діяльністю інших людей;

21) розвиток уміння учнів бачити власні помилки та виправляти їх;

22) апелювання до відчуттів і стимулювання їх у процесі виховання (емоційне вривається в пам'ять і нерідко відтворюється підсвідомо, механічно в найвідповідальніші моменти життя);

23) напруження переживань при вирішенні проблемних ситуацій (без напруження переживань учні не відчують катарсису в результаті розв'язання проблеми, а, отже, повноти задоволення, повноти почуттів);

24) генерування емоційних станів, які сприяють виникненню намірів і бажань діяти;

25) постійне прагнення до позитивних емоційних стосунків з учнями;

26) сприяння розвитку вольової регуляції учнів (оскільки емоційна сфера особистості тісно пов'язана з вольовою сферою особистості);

27) сприяння забарвленню розумової діяльності дітей позитивними емоціями;

28) уникнення авторитарних дій по відношенню до учнів, методів примусового впливу, що вимагають беззаперечного підкорення, стереотипної, одноосібної поведінки без урахування дій, потреб, бажань дітей, оскільки це негативно позначається на емоційному розвитку вихованців (спонукає до відчуження, сприяє прояву почуття незадоволення, агресивної поведінки, гніву і т.ін.);

29) активна участь у роботі з профілактики насильства у сім'ї, пониження в сім'ї (у разі необхідності при наявності даних фактів), оскільки зазначені дії сприяють появі в учнів таких психічних станів як фрустрація, депресія, гнів, агресія, а також, як свідчать дослідження, часто сприяють підвищеному інтересу дітей до інформації, що містять сцени насильства, боротьби, вбивств;

30) виховання в учнів чуйності і кооперативності, умінь емоційного контролю й моральної оцінки власної поведінки, що сприяє емоційному розвитку вихованців, а також створює протидію негативним впливам оточуючого середовища;

31) прагнення до довірливої, толерантної міжособистісної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, що є найвагомішою умовою позитивного емоційного розвитку дітей, набуття ними моральних цінностей;

32) сприяння навчанню конструктивним, позитивним формам спілкування;

33) уникнення у процесі виховання наказів, моральних нотацій, беззаперечних суджень, які не викликають у дітей позитивного емоційного відгуку, а, навпаки, можуть породжувати ворожість, нещирість, бар'єри у прагненні до наслідування соціально цінної поведінки;

34) застосування у вихованні довірливого, відкритого словесного впливу при розкритті їм суті моральних цінностей, стимулювання їх до власних роздумів;

35) використання логічних міркувань, доводів, емоційних спогадів, розповідей, що виявляються у безпосередніх, ненав'язливих формах на протигагу наказам, вказівкам;

36) залучення учнів до аналізу реальних ситуацій, власних вчинків і поведінки інших;

37) демонстрація позитивного авторитету дорослих;

38) стимулювання захоплення учнів інформацією, що розвиває пізнавальні інтереси, здібності, моральні цінності;

39) підвищення емоційності виховних заходів;

40) навчання методам протистояння ситуаціям, що носять стресогенний характер.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА У ВІДНОСИНАХ: УЧИТЕЛЬ - КЕРІВНИК ШКОЛИ

Зрозуміло, що дії директора школи в значній мірі визначаються службовими обов'язками, особливим характером управлінської праці: він зобов'язаний організувати навчально-виховний процес, підвищення кваліфікації вчителів,

обмін досвідом, контролювати та виконувати функції вихователя педагогічного колективу – функції, які відзначаються особливою складністю, бо тут іде мова про виховання вихователів.

Учителі можуть бути союзниками або противниками, чи просто байдужими спостерігачами, що залежить від моральних відносин у колективі та позиції директора.

Перш за все зосереджує на собі увагу деяка нерівність сторін. Директор може віддавати розпорядження, оцінювати роботу інших, заохочувати або наказувати. Учитель зобов'язаний виконувати всі розпорядження та рахуватися з оцінкою його роботи директором, від якої залежить і службове положення педагога, і його авторитет у школі, і навіть – у суспільстві. Ця нерівність у службових стосунках людей може породити протиріччя у відносинах між ними. Виникає потреба в пом'якшенні та регулюванні цих можливих протиріч. Самим ефективним і в той же час самим м'яким регулятором можуть бути моральні якості – стиль діяльності керівника учительського колективу, роль трудового колективу в рішенні усіх завдань школи.

Спочатку хоч зосередити вашу увагу на вимогах до директора школи та його ставленні до вчителів.

Педагогічна мораль висуває до поведінки директора ряд вимог. Найголовніша – ***керівник школи відповідає за формування сприятливої для педагогічної праці моральної атмосфери в колективі.***

Зміст цієї вимоги розкривається загальними нормами, серед яких, в першу чергу, можна назвати такі:

- використовувати права та обов'язки керівника тільки в інтересах педагогічної справи, мети та завдань;
- турбуватися про підвищення педагогічної кваліфікації та майстерності вчителів;
- бути уважним до кожного педагога, справедливо оцінювати його працю;
- розвивати добропорядні відносини між членами колективу, ви рішенню конфліктів між ними;
- поважати кожного учителя, турбуватися про підвищення його авторитету, постійно захищати його честь та гідність;
- підтримувати в колективі творчі знахідки, поважати їхню думку, використовувати досвід та знання колективу при прийнятті управлінських рішень;
- сприяти розвитку критики та самокритики, як необхідної та ефективної умови для функціонування педагогічного колективу, не допускати переслідування ними;
- бути непримиримим до порушення трудової дисципліни, до низької якості навчально-виховної роботи учителів, до фактів антипедагогічної поведінки та аморальних вчинків.

Зобов'язання директора школи служити педагогічній справі нерозривно пов'язана з помислами та переконаннями директора школи, з його особистими якостями.

Якщо учитель зайняв посаду директора школи заради виконання своїх педагогічних цілей, заради можливості організувати творчу справу своїх колег, то головну увагу він зосередить на досконалості педагогічного процесу та сам буде удосконалюватися як організатор учительського колективу, як учитель учителів, як керівник і порадник в їх педагогічних пошуках.

В. Сухомлинський у книзі «Павлиська середня школа» писав: «Переді мною відкрилася багата, невичерпна за своєю красою грань педагогічної майстерності – уміння навчати думати дітей. Це відкриття надихнуло мене, я переживав щастя творчості. Потім став знайомити з моїми думками, пошуками, знахідками учителів. Вони стали приходити до мене на уроки. Проникнення в тайни дитячого мислення – так можна назвати наші пошуки та відкриття – духовно об'єднувало нас».

У педагогічному та соціальному змісті необхідні й інші моральні норми. Для керівництва колективом учителів необхідний духовно-моральний авторитет директора, який не виникає сам по собі із зайняттям посади. З призначенням на посаду директора з'являється лише посадовий авторитет і виникає потреба в особливому авторитеті – професіональному, особистісному. Керівники, в залежності від рівня їх духовної культури, складають собі авторитет різними засобами, від чого і залежить цей авторитет та його зміст.

Великий моральний авторитет здобуває директор, якому люди можуть сміливо, не боячись негативних для себе наслідків, указати на його недоліки в організації праці, на помилки, які він допускає, тому що вони вірять, що їх критика буде оцінена тверезо, по-діловому, без образ, не порушить добрих відносин між ними.

Самокритичне визнання директором школи своїх помилок – один з найважливіших факторів удосконалення його діяльності.

Для пом'якшення та регулювання протиріч між учителем і директором школи, для встановлення сприятливих для навчально-виховного процесу умов педагогічна мораль висуває ряд вимог до учителя.

Основним духовно-моральним принципом, який виражає основне направлення поведінки учителя в його відношенні з директором школи, є наступний: учитель зобов'язаний практично допомагати керівнику школи в покращанні організації навчально-виховного процесу.

Суть цього принципу розкривається рядом моральних вимог:

– дотримуватися дисципліни педагогічної праці, бути готовим підкорятися волі керівника колективу;

– нести долю відповідальності за стиль, педагогічний та моральний зміст, методи діяльності керівника школи, активно протистояти всім неправильним у педагогічному та соціальному змісті поглядам та діям керівника;

– намагатися до справедливої оцінки діяльності керівника.

Завдання директора школи – найкращим чином організувати творчу співпрацю усіх учасників педагогічного процесу.

ЖИТТЯ – ВЕЛИЧНІША ШКОЛА

*В кожній людині – сонце,
так дай йому засяяти.*

Сократ

Що ми хочемо змінити? Завжди педагог цінував знання учнів. Сьогодні ми змінюємо його акценти: педагог буде піклуватися про здоров'я дитини.

Багато років нас задовольняло твердження, що школа - це храм науки, ми змінюємо це твердження і говоримо, що школа це храм культури. Знання ми навчилися давати дітям, вони є в меншій чи більшій мірі, але як діють, як ведуть себе наші вихованці? Вчинок – це показник нашого внутрішнього світу, наших знань, нашої роботи. Сучасна наука стверджує, що людина найменш вивчена. Наука відірвалася від самої людини, ми більше стали звертати увагу на науково-технічний прогрес, тобто ми повинні від об'єкта повернутися до суб'єкта (до людини), до її думок, почуттів, до її душі і тіла. Але ми повинні пам'ятати, що цей суб'єкт індивідуальний і неповторний.

Наша концепція направлена на те, що дитина – це найбільша цінність.

У минулому ми вчили дітей і розкривали питання, як влаштований світ, а зараз ми будемо говорити, як правильно жити у влаштованому світі, і як мудро поставитися до себе. Не людина і світ, а світ в людині; не всесвіт, а людина у всесвіті, або всесвіт у людині.

Який вчитель може навчити, виховати?

Кожен працівник школи повинен працювати над саморозвитком, самопізнанням свого характеру, своєї життєвої позиції.

Щоденна практика показує, що це дійсно так. Коли ми усвідомлюємо самих себе, спостерігаючи свої переживання, тоді можемо побачити, що ми повинні змінити у викладанні свого предмета та як ставитися до учнів. Іншими словами, викладання може прискорити самопізнання. Небажання займатися самопізнанням, небажання працювати над питанням про те, що за проблема існує в мені, а не в колегах та дітях, рано чи пізно веде до кризи.

Першочергове моє завдання як директора закладу: навчити і допомогти педагогу набути в собі самому духовні області буття.

Кожна людина може саморозвиватися.

Розвиток означає, що більш пізніше відбувається з раннього, що людина змінюється, переростає те, чим вона є зараз.

Можна виділити декілька шляхів саморозвитку свого характеру, тобто життєвих позицій.

Той, хто над ними працює, скоро помітить, як у нього з'являється внутрішня стійкість та ясне розуміння життя. Ці питання ми опрацьовували на педагогічних радах, класних годинах.

Перше, над чим потрібно працювати – турбуватися про підтримку тілесного і духовного здоров'я.

Тіло і душа завантажені повсякденною роботою. Часто буває, що ми не звертаємо уваги на своє здоров'я. Людина може пропустити обід або

пропрацювати півночі, щоб виконати роботу. Тобто робота часто вимагає від нас нехтування здоров'ям. Те, що може впливати хвороботворно, має бути вирівняно за допомогою правильного ставлення до насолоди.

Потрібно навчитися насолоджуватися так, щоб з цієї насолоди виникали нові сили. Насолода є основною умовою збереження здоров'я, якого потребує душа і тіло.

Другий шлях саморозвитку свого характеру: відчувати себе особистістю загального життя.

Кожен може помітити, як він сам, своєю поведінкою впливає на інших людей. Коли я на роздратування відповідаю тим же, ситуація дуже легко може привести до довготривалого розладу. Важливо у відповідь на образі не дозволити собі відповідної реакції, краще поставити собі питання: «Як я повинна вести себе для того, щоб ця людина могла показати себе з кращої сторони? Що могло з нею трапитися, що вона пережила, щоб вона, непочервонівши, могла наговорити мені всі ці зарозумілості, грубощі?»

Часто своїми докорами людина характеризує по суті себе саму. Тому подібні докори ніколи не треба сприймати особисто, навіть якщо вони дуже боляче торкаються. Можна спочатку просто залишити все як є і запитати себе: «Чому ця людина шукає переживання саме в мені? Що я можу додати до свого самопізнання, не нагнітаючи відносин і не принижуючи свою гідність?» Навіть якщо ці запитання не одержать миттєвої відповіді, вже сам факт, що людина щиро ставить собі їх, а не засуджує іншого, не виносить вирок, не відповідає тим же, є дуже важливим кроком.

Подібні зусилля дуже часто приводять до того, що людина через деякий час змінює свою поведінку або ж через пару днів приходить і вибачається.

Якщо я – вчитель і мій учень не відповідає моїм бажанням, то я повинна направити своє відчуття незадоволення перш за все не на нього, а на саму себе. Я подумаю, що мені потрібно зробити, щоб учень у майбутньому міг більше відповідати моїм вимогам.

Третя умова саморозвитку: слід усвідомити, що думки та відчуття мають для світу таке ж значення, як і наші дії, що ненавидіти свого ближнього так же невірно, як і бити його.

Необхідно зрозуміти, що добрі думки є зернами можливих добрих вчинків, що позитивні відчуття допомагають жити.

Четверта умова: справжня сутність людини знаходиться не у зовнішньому, а у внутрішньому.

Людина повинна знайти золоту середину між тим, які приписи надають зовнішні умови, і тим, що вона признає правильним для своєї поведінки. Визнання своїх істин людина повинна шукати саме в голосі своєї душі, яка чесно прагне до пізнання. Але навчитися у свого оточення вона повинна як можна більше, з тим, щоб зрозуміти, що корисно і необхідно цьому оточенню. Так людина зможе розвинути в собі те, що називають «духовними терезами». Якщо школярі бачать, що вчитель невідступний і самостійний в своїх висловлюваннях, це мотивує їх до того, щоб стати такими ж.

П'ята умова: наполегливість у дотриманні прийнятого рішення.

Ніщо не повинно заставити людину ухилитися від прийнятого рішення. Кожне рішення є сила, і навіть якщо ця сила і не привела до кінцевого результату, вона тим не менше виконує дію. Головне – це любов до даного вчинку.

Мова про те, щоб працювати із-за любові до роботи, до людей, а не заради жадоби до грошей, успіху – сьогодні це звучить наче послання з іншої планети, і все ж таки тільки таке ставлення до роботи може виробити в людині якість стійкості. В протилежному ставленні людина може стати продажною.

Прийняте рішення заключає в собі силу здійснення. Тому питання про те, чи вдасться здійснити дещо, є питанням стійкості, непохитності, любові до роботи. З іншого боку сила любові потрібна для того, щоб признатися собі в здійсненні помилки і здоровим чином справитися з невдачею та розчаруванням. Це розвиває життєву стійкість і не дає зламатися або ж зігнути під ударами розчарувань, з якими в житті стикається кожен.

Шоста умова: необхідно навчитися розвивати відчуття подяки до всього, що приходить до людини.

Людина повинна знати, що її особисте життя є дар усього Всесвіту. Ми зобов'язані природі, іншим людям, і повинні до всього розвивати в собі всеохоплюючу любов. Те, чого я не люблю, не може мені відкритися. А кожне відкриття повинно наповнювати мене подякою, бо завдяки йому я стаю багатшою.

Саме в школі так необхідно звертати увагу на той факт, що доля – це безліч малих та більших подій в житті, які є приводом для того, щоб навчитися визначати з них те позитивне, яке допоможе розвиватися.

Подяка є душевним повітрям між людьми. Люди відчують себе легко та вільно в душевній атмосфері, вона об'єднує людей, створює відкритість та довіру.

Сьома умова: ми повинні навчитися слухати співрозмовника серцем, якщо хочемо його зрозуміти, і звертати увагу на те, як це говорить. І коли ми сприйняли мовленнєву формуючу силу і колір звуків душі другої людини як художній акт, тоді ми особливим внутрішнім образом зустрічаємося з людиною, яка говорить, навіть якщо ми в якийсь момент і не прислуховуємося до того, що вона говорить.

Завдяки виконанню цих умов життя набуває цілісності, єдності, зібраності, спокою.

Той, хто навчився розуміти життя в світі цих умов, для того саме його життя стане величнішою школою.

Зрозуміти і використовувати методику та дидактику в школі подібним чином є основним завданням нашого закладу. Професія учителя стає прототипом шляху розвитку людини. Людина недосконала і нам потрібно вчитися. Але в цьому й полягає наша спроможність до розвитку, особливість якої в саморозвитку.

Рис. 2.5. Життя – велична школа.

Людяності можна навчитися лише тоді, коли людина готова думати про неї, сприймати її, практикуватися в ній і весь час прагнути її. Вона є результатом особистої душевної та духовної роботи й приходить завжди від серця.

ВИСНОВКИ

«Особиста поведінка педагога – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте або навчаєте її, наказуєте. Ви виховуєте її кожної миті вашого життя... Як ви одягаєтесь, як розмовляєте з іншими людьми і що кажете про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитися з друзями і з ворогами, як ви смієтесь – все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в інтонації дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, яких ви не помічаєте», – говорю я на педагогічних радах.

Школа дуже схожа на театр. Особливо це очевидно, коли читаємо книги про театр, акторів, режисерів. Погодьмося, що це написано і про нас: «Потрібно вміти вільно жити під контролем тисячі очей. Потрібно вміти чути звуки навколо і немов не чути їх. Потрібно знати, коли в аудиторії слід зробити паузу і з якого слова почати новий виступ. Треба не помилитися в тому, яку частку своєї втоми чи, навпаки, підйому можна задіяти, таким чином посиливши її. Потрібно точно знати, коли і як закінчити виступ і піти так, щоб це був вихід з перемою, щоб і на шляху додому особиста поведінка на сцені не розкручувалась у голові болісною кінострічкою, на якій видно всі помилки. Потрібно на кожний виступ (а для нас на кожний урок!) іти як на екзамен чи в бій – доведеться переконувати, підкоряти, змушувати вірити...».

Але як непросто проживати свій шкільний день за цією програмою. Наше учительське життя не розписане ніякими сценаріями і сповнене несподіванок. Не розгубитися, не загубити себе в цих несподіванках, особливо якщо вони пов'язані із вчинками дітей, які не вписуються в межі звичайного, – це, мабуть, одне із важких випробувань, які випадають на долю вчителя. Як багато таких випробувань на самому початку нашої роботи! Зберегти гідність – і свою, й дитячу – це значить зробити крок назустріч собі як вихователю. Мабуть, жодна сфера нашої діяльності не вимагає від нас такого мистецтва володіти собою, як спілкування з дітьми. Наш талант, наша майстерність починається саме з цього мистецтва.

Хочу звернутися до шановних, а ближче до серця – любих учителів. *Творіть, робіть, пробуйте, набирайтеся досвіду у тих, хто поруч з вами працював і працює, діліться своїм досвідом з тими, хто працює нині і працюватиме з вами завтра. Експериментуйте! Не слухайте і не бійтеся нікого, якщо ви переконані, що праві! Нехай ніколи не вичерпуються джерела вашої натхненної творчості, хай праця завжди дарує радість і втіху, окрилює і пориває до нових здобутків!*

Зустрічайте успіх з посмішкою, а невдачі – з почуттям гумору. Не зупиняйтесь на досягнутому і не шукайте спокою!

Нехай збуваються найсвітліші мрії кожної дитини, кожної родини, кожної школи, кожного учителя!

Я поділилася з вами своїми думками – це досвід людини, якій усе життя бракує часу для всього, що трапляється на її творчому шляху. Дуже часто я переймаюся питанням: хто я в першу чергу – вчитель чи директор, директор чи вчитель. Складно зробити вибір, бо подобається і те й інше.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Загальні рекомендації для покращення адаптації учнів до шкільного навчання

1. Формування адекватної самооцінки.
2. Встановлення позитивних міжособистісних стосунків з учнями, учителями.
3. Сприяння оволодіння навичками навчальної діяльності.
4. Адекватні очікування щодо навчальної успішності дитини, адекватне сприйняття будь-якої невдачі.
5. Акцентування уваги дитини на приємних моментах.
6. Уникнення конфліктів з приводу навчання дитини.
7. Зацікавлене ставлення батьків до навчання дитини.
8. Коректне ставлення вчителя до учня.
9. Розвиток інтелектуального потенціалу.
10. Корекція гіперактивності.
11. Формування мотивації учня до шкільного навчання.
12. Усунення труднощів у вольовій регуляції поведінки.
13. Розвиток уваги.
14. Сприяння подоланню перешкод в навчальній діяльності.
15. Зведення до мінімуму несприятливих впливів шкільного середовища.
16. Формування адекватного рівня домагань дитини.
17. Корекція тривожності у разі необхідності.
18. Розвиток комунікативних здібностей.
19. Корекція агресивності у разі необхідності як фактора, що сприяє дезадаптації.
20. Профілактика соматичного ослаблення (чи будь-яких інших хронічних захворювань).

Додаток 2

Рекомендації для покращення адаптації дітей-екстравертів:

1. Необхідно виявляти довіру, підтримувати корисну ініціативу, закріплювати віру у власні сили в переборенні труднощів.
2. Не варто давати доручення, пов'язані з довготривалою монотонною діяльністю.
3. Необхідно враховувати особисті інтереси, потреби й труднощі, схильності.
4. Допомогу краще надавати у формі відкритої дружньої підтримки, поради.
5. Доцільно використовувати лідерські якості в колективі.

6. Необхідно виробляти стійкий інтерес, терпіння, цілеспрямованість, звичку сумлінно виконувати й доводити до кінця розпочату справу, з'ясовувати суть кожного питання.
7. Слід покладатися на позитивний авторитет дорослого.
8. Потрібно виявляти зацікавлене розуміння душевного стану учня.
9. Тактовно й опосередковано запобігати емоційним “вибухам”.
10. Враховувати мотиви вчинків, залучати до активної діяльності, пов'язаної з виявом ініціативи.
11. Уникати різких емоційних реакцій, спрямованих безпосередньо на учня.
12. Краще впливати опосередковано, через колектив.
13. Зайняття корисною справою може спрямувати на розвиток позитивних якостей особистості, відверне негативні впливи.
14. Важливо виховувати добрим, співчутливим, турботливим.
15. Потрібно вчити ввічливості, умінню стримувати емоції.
16. Використовуючи цікаві види діяльності, поступово формувати посидючість, наполегливість, сумлінність, ретельність і точність у виконанні завдань.
17. Не принижувати гідності, формувати адекватну самооцінку.
18. Застосування фізичних покарань, крику неефективні.

Додаток 3

Рекомендації для покращення адаптації дітей-інтровертів:

1. До виконання завдання слід не лише заохочувати, а й готувати заздалегідь, повторивши не один раз.
2. Діяльністю варто керувати, а не підганяти.
3. Слід наполегливо використовувати завбачливі настанови на будь-яку діяльність, яку потрібно виконати, здійснювати докладний інструктаж.
4. Доцільно стимулювати вияв ширих почуттів.
5. Залучати до діяльності, що розвиває почуття, емоції й зміцнює віру у власні сили.
6. Необхідно уникати демонстративних доручень, пов'язаних із високим темпом діяльності.
7. Неправильний підхід до організації виховання і навчання – це звинувачення в тупості, постійні покарання за повільність.
8. Необхідно на життєвих прикладах ознайомлювати з різновидами почуттів та емоцій, навчати правильно виявляти їх у відповідних ситуаціях: співчувати, радіти тощо.
9. Корисна нетривала діяльність, де необхідна швидкість і точність рухів, кмітливість.
10. Навчання правильного переключення уваги під час виконання завдань і раціонального розподілу часу.
11. Формування стійких, напіваавтоматичних звичок.
12. Не можна вимагати миттєвої відповіді на запитання, швидкого переключення на інший вид діяльності.

13. Слід приділяти увагу, турботу й доброту.
14. Потрібно через певний проміжок часу організувати “ситуацію успіху”.
15. Соромлячи і караючи, можна розвинути сором’язливість до рівня психічного захворювання.

Додаток 4

Рекомендації для формування емоційної стійкості:

1. Розвиток емоційної стійкості повинен бути пов’язаний з розвитком пам’яті, уваги, мислення та інших психологічних процесів.
2. Корисне залучення до спільної діяльності, що привчає підкорюватися певним правилам та діяти на основі підпорядкування мотивів.
3. Необхідно цілеспрямовано розвивати почуття обов’язку.
4. Поруч із ближньою перспективою доцільно використовувати і далеку перспективу.
5. Доцільно сприяти накопиченню життєвого досвіду дитини, спрямованого на переборення труднощів на шляху до досягнення мети.
6. Необхідно привчати складати план своєї діяльності, контролювати терміни її виконання.
7. У разі необхідності зменшити робоче навантаження дитини.
8. Знизити вимоги до акуратності на початку роботи, щоб сформувати почуття успіху.
9. Використовувати тактильний контакт.
10. Домовлятися про ту чи іншу діяльність заздалегідь.
11. Давати короткі, чіткі і конкретні інструкції.
12. Використовувати гнучку систему заохочень і покарань.
13. Заохочувати дитину відразу ж, не відкладаючи на майбутнє.
14. Надавати дитині можливість вибору.
15. Залишатися спокійним. Немає холоднокровності – немає переваги!

Додаток 5

Рекомендації для покращення психологічного клімату в учнівських колективах:

1. Звернення особливої уваги на ізольованих дітей. Підняття їх соціального статусу шляхом:
 - надання доручень, в яких ізольована дитина могла б виявити всі кращі риси своєї особистості, свої здібності, знання тощо;
 - стимуляції будь-яких досягнень, найменших успіхів, позитивного оцінювання в присутності всіх членів колективу;
 - організації взаємодопомоги учнів.
2. Використання постійної зміни доручень між дітьми, щоб кожен зміг побути і в ролі підлеглого, і в ролі керівника.
3. Використання демократичного стилю керівництва.
4. Використання далеких перспектив.

5. Участь у виховних заходах.
6. Залучення до трудової діяльності всіх учнів (це піднімає їх соціальний статус).
7. Підвищення рівня згуртованості класного колективу.
8. Створення умов для співпраці ізольованих дітей з однокласниками.
9. Зниження рівня антипатії однокласників до ізольованих дітей.
10. Проведення групових розмов на теми “Які якості в людях нам подобаються, а які не подобаються”, “Характер людини”, “Ставлення людини до роботи, навчання”, “Уміння спілкуватися з іншими людьми”, “Ставлення до себе та інших”.
11. Стимулювання активності, ініціативності ізольованих дітей.

Додаток 6

Рекомендації для взаємин в учнівському колективі “Кодекс” взаємин в учнівському колективі

1. Щиро і доброзичливо стався до всіх однокласників. Вмій бачити гідність, позитивні сторони людей, будь сердечним і щедрим на схвалення.
2. Виявляй щиро, безкорисливу зацікавленість до всіх однокласників.
3. Будь відвертим у стосунках з оточуючими. Якщо тобі щось не подобається, знайди в собі сили та сміливість відкрито заявити про це.
4. Не нав’язуй свою думку товаришам. Дай можливість їм самим прийти до потрібного висновку.
5. Доводячи щось іншим, ясно, точно і аргументовано викладай свої думки. Але якщо ти помилився, відкрито визнай це перед однокласниками.
6. Зміцнюй у товаришів віру в себе, тоді у них виникне бажання самовдосконалюватися, що піде на користь і їм, і класу.
7. Не висміюй своїх товаришів.
8. Завжди виконуй дану обіцянку.
9. Не чекай, коли тебе покличуть по допомогу, старайся прийти сам.
10. Допмагай і захищай тих, хто слабший за тебе.
11. Не вважай себе всезнайкою і не вихваляйся оцінками, вміннями тощо перед іншими. Це призведе лише до неприйняття тебе і відчуження.
12. Перш ніж когось засуджувати, постарайся виявити причини негативного вчинку, поведінки тощо. Критикувати і засуджувати вміє кожен, а зрозуміти людину і допомогти їй виправити свою помилку дано небагатьом.
13. Перед тим, як пред’явити вимоги іншим, пред’яви їх собі.
14. Шануй думку товаришів. Якщо виникає суперечка, намагайся уникати категоричності і висловлювань типу: “Ти не правий!”. Це викликає лише роздратування і бажання зробити навпаки.
15. Здійснюй свій посильний внесок у загальну справу. Тільки спільними зусиллями можна досягти мети.
16. Виявляй ініціативу, приймай активну участь у колективних справах.
17. Спробуй завоювати собі авторитет серед однокласників сьогоднішніми справами, а не минулими заслугами.

“Кодекс” поведінки в конфлікті

Поведінка, яка призводить до вирішення конфлікту	Поведінка, яка призводить до поглиблення конфлікту
1. Адекватність сприйняття конфлікту.	1. Ілюзія власного благородства.
2. Конкретність суджень.	2. Узагальненість, акцентуація уваги на недоліках та помилках, що були раніше.
3. Обґрунтування, аргументація конкретного факту.	3. Типовість тверджень.
4. Відкритість висловів, розмова начистоту (в очі, а не поза очима).	4. Відчуженість, відмова розмовляти, прагнення принизити іншого.
5. Прагнення зрозуміти позицію іншого.	5. Зациклювання на одному факті.
6. Використання фактів та аргументів, які особисто було перевірено.	6. Використання чуток, пліток.
7. Чесна суперечка двох людей з приводу конкретного факту.	7. Перехід в суперечці на друзів, рідних, знайомих.
8. Уміння вчасно зупинитися.	8. Невміння зупинитись.
9. Людина усвідомлює закон бумеранга.	9. Людина використовує закон бумеранга, виявляє дратівливість.
10. Локальне розв'язання конфлікту.	10. Обговорення конфлікту.
11. Здатність до рефлексії (уміння подивитись на себе з боку).	11. Центрація на себе (мої бажання найголовніші).
12. Перенесення розмови на потім.	12. Все розв'язується зараз.
13. Здатність замовкнути, не відповідати на погрози.	13. Радість перемоги, яка з часом виявляється у впевненості клієнта у власній правоті.

Рекомендації для учнів-сангвініків

1. Підтримка корисної ініціативи, здійснення моральної підтримки.
2. Закріплення впевненості у власних силах в переборенні труднощів.
3. Врахування особистих інтересів, схильностей, потреб.
4. Надання допомоги у формі відкритої дружньої підтримки.
5. Використання лідерських якостей у колективі.
6. Формування стійкого інтересу, терпіння, цілеспрямованості.

Рекомендації для учнів-холериків

1. Формування стриманості.
2. Корекція агресивності, імпульсивності.
3. Уникнення стресогенних ситуацій.
4. Покладання на позитивний авторитет.

5. Тактовність.
6. Врахування мотивів вчинків.
7. Залучення до активної діяльності, пов'язаної з виявом ініціативи.
8. Уникнення різких емоційних реакцій, спрямованих безпосередньо на учня.
9. Використання опосередкованого впливу, через колектив.
10. Навчання стримуванню емоцій.
11. Формування посидючості, наполегливості, сумлінності, ретельності.
12. Формування адекватного самооцінювання.

Додаток 10

Рекомендації для учнів-флегматиків

1. Використання завбачливої настанови на будь-яку діяльність.
2. Стимулювання вияву щирих почуттів.
3. Розвиток почуттів, емоцій, впевненості.
4. Уникнення демонстративних доручень, пов'язаних з високим темпом діяльності.
5. Уникнення звинувачень в некмітливості, повільності.
6. Навчання правильному переключенню уваги.
7. Навчання раціональному розподілу часу.

Додаток 11

Рекомендації для учнів-меланхоліків

1. Корекція тривожності.
2. Уникнення стресогенних ситуацій.
3. Стимулювання сміливості, рішучості, впевненості, оптимістичності.
4. Виявлення тактовності.
5. Здійснення моральної підтримки.
6. Формування впевненості у власних силах.
7. Періодична організація "ситуацій успіху".
8. Заохочення до занять в гуртках, секціях тощо.
9. Урахування намірів, звичок та труднощів.

Додаток 12

КОДЕКС

ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ВЧИТЕЛЯ

(затверджено педагогічною радою, протокол № 16 від 30.12.2008 р.)

Запропонований «Кодекс» є зручною формою використання нормативної системи педагогічної моралі на практиці.

Він включає вимоги різного ступеня узагальненості.

Принципи педагогічної моралі – найбільш загальні вимоги, які вказують головний напрям відносин вчителя до того або іншого об'єкту в навчально-виховному процесі.

Норми педагогічної моралі рекомендують узагальнені моделі поведінки вчителя в типових для педагогічної праці ситуаціях і обставинах. Ці узагальнені, відповідні нашим соціальним і етичним ідеалам моделі поведінки, – не рецепти, а лише своєрідні орієнтири, що допускають етичну творчість вчителя в конкретних ситуаціях і обставинах.

1. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО СВОЄЇ ПРАЦІ

Відношення до педагогічної праці як до головного змісту свого життя, як до діяльності великої соціальної значущості, як до засобу реалізації своїх здібностей і соціальних ідеалів.

– Вибирати професію вчителя свідомо, відповідно до покликання до педагогічної праці.

– Любити педагогічну працю, прагнути до творчості в ній, використовувати прогресивні методи виховання і навчання.

– Сприяти поліпшенню умов педагогічної праці, боротися зі всім, що заважає вихованню підростаючого покоління.

– Піклуватися про якісне поповнення професійної групи вчителів за рахунок здібної до педагогічної діяльності молоді.

2. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО УЧНЯ

Моральна відповідальність учителя за всебічний розвиток особистості учня.

– Відноситися до учня як до особистості, поважати і підтримувати найбільш цінні його особистісні якості, всемірно сприяти їх розвитку.

– Прагнути, щоб відношення до учня було не просто діловим, офіційним, але і носило людський, товариський характер.

– Любити дітей, бути уважним до кожної дитини, відноситися до його думок і вчинків як до значущих фактів.

– Вивчати внутрішній світ учнів, умови їх життя і діяльності з тим, щоб, ухвалюючи рішення, передбачати педагогічні і соціальні наслідки своїх дій.

– Бути вимогливим до учня, бачити в мірі вимогливості міру пошани до нього. Вимогливість повинна бути педагогічно і соціально доцільною – доброзичливою, реалістичною, обґрунтованою, сприяючою всебічному розвитку учня.

– Нести моральну відповідальність за характер етичних відносин у системі «вчитель – учень», бути свідомим організатором цих відносин.

– Підходити до кожного учня з оптимістичною гіпотезою: вірити у великі можливості духовного, морального і фізичного вдосконалення учня, підтримувати його прагнення стати хорошою людиною.

– Бути витриманим з учнями, уміти терпляче вислуховувати і виправляти його будь-які помилки, переконувати його.

– Укріплювати свій авторитет як професіонала в очах учнів, вважати себе відповідальним за свою поведінку, висловлені думки.

– Не принижувати людської гідності дитини, бути непримиреним до подібних дій своїх колег.

3. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Пошана до учнівського колективу як важливої умови і засобу всебічного розвитку учня.

- Опирається на учнівський колектив у будь-якій педагогічній справі, поважати його думку.
- Оприяти формуванню, розвитку і зміцненню учнівського колективу і колективістських якостей учнів.
- Використовувати учнівський колектив як важливу умову і засіб дії на особистість учня.
- Поважати право учнівського колективу вирішувати свої внутрішні справи.
- Бачити рівень розвитку учнівського колективу.
- Бути непримиренним до помилкових форм колективізму, до проявів індивідуалізму, що руйнує колектив учнів.

4. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО БАТЬКІВ УЧНІВ

Турбота про організацію педагогічної співпраці з батьками учнів.

- Усвідомлювати моральну відповідальність перед батьками учнів за якість навчання і виховання їх дітей.
- Шукати педагогічні контакти з батьками учнів, нести частку відповідальності за доброзичливість відносин з ними, добиватися єдності педагогічного впливу обох сторін.
- Сприяти формуванню в учнів пошани до своїх батьків.
- Нести частку відповідальності за педагогічні погляди батьків, які вчать, сприяти їх вдосконаленню.
- Бути педагогічно вимогливим до батьків дітей, пред'являти до них вимоги лише обґрунтовані, здійснені, педагогічно доцільні.
- Не ображати батьківської любові до дітей, терпляче і шанобливо відноситися до критичних зауважень батьків, бачити в них ділову форму допомоги у вихованні дітей.

5. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО КОЛЕГИ

Пошана до колеги як товариша по роботі, постійна підтримка його авторитету як важливого чинника сумісного педагогічного впливу на учнів.

- Бути поважним і тактовним з кожним учителем, незалежно від його підготовки і віку, індивідуальних особливостей і педагогічної майстерності.
- Не прагнути підняти авторитет предмету, що викладається, за рахунок приниження інших навчальних предметів.
- Бути уважним і доброзичливим до колег, що шукають нові шляхи і засоби виховання і навчання, допомагати їм своїми знаннями і досвідом.
- Бути особливо уважним до майстра педагогічної праці, сприяти створенню сприятливих умов для його творчості, переймати і поширювати його досвід.
- Допомагати молодим і менш досвідченим колегам у вдосконаленні їх педагогічних умінь і навичок, не допускати чванства своїм педагогічним досвідом і майстерністю.
- Бути непримиренним до фактів антипедагогічної поведінки своїх колег.

6. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

Відповідальність вчителя за педагогічну ефективність діяльності педагогічного колективу.

- Погоджувати свої педагогічні погляди і дії з діями своїх колег, добиватися єдності педагогічних вимог і впливів на учнях.

– Вчитися у колективу, збагачувати свої педагогічні знання і уміння позитивним досвідом усього колективу.

– Погоджувати свої зусилля у пошуках нових методів і засобів педагогічного впливу на учнів із зусиллями всього колективу заради успіху загальної справи навчання і виховання, засуджувати прагнення працювати поодиночі.

– Вносити свій внесок до педагогічного досвіду колективу, нести в колектив все краще, чим володіє вчитель, не допускати яких-небудь педагогічних “секретів і таємниць” від членів свого колективу.

– Шанобливо відноситися до традицій колективу, що мають педагогічну цінність; боротися з традиціями і звичаями, етично і педагогічно недоцільними.

– Нести частку своєї відповідальності за рівень розвитку педагогічного колективу як суб'єкта педагогічної дії.

– Боротися з антипедагогічними поглядами і діями в колективі, нести особисту відповідальність за все, що здійснюється в ньому.

– Бути непримиренним до всіх форм антиколективізму та індивідуалізму, які підривають можливості навчально-виховного процесу.

7. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО СЕБЕ

Постійна робота вчителя над собою, вдосконалення себе як особистості.

– Піклуватися про свій етичний, ідейно-теоретичний, інтелектуальний, духовний, моральний, фізичний розвиток, про підвищення рівня своєї культури, педагогічної майстерності.

– Бути прикладом для учнів, здійснювати постійний контроль за етичною стороною своєї поведінки, управляти своїми емоціями.

– Піклуватися про свій авторитет – важливий чинник педагогічного впливу на учнів.

– Бути самокритичним і вимогливим до себе, тверезо оцінювати відповідність своїх знань, умінь і навичок зростаючим потребам виховання і навчання підростаючого покоління.

8. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО КЕРІВНИКА ШКОЛИ

Практичне сприяння керівника школи в поліпшенні організації навчально-виховного процесу.

– Дотримуватися дисципліни педагогічної праці, бути готовим підкорятися волі керівника колективу під час праці.

– Нести частку відповідальності за стиль, зміст і методи діяльності керівника школи, активно протистояти неправильним в педагогічному і соціальному сенсі поглядам і діям керівника.

– Прагнути до справедливої оцінки діяльності керівника вчительського колективу, не перебільшувати його заслуг.

– Не допускати підлабузництва і догоджання відносно керівника педагогічного колективу, бути непримиренним до проявів цих якостей у своїх колег.

9. СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ДО СУСПІЛЬСТВА

Розуміння соціального сенсу педагогічної праці.

– Сприяти формуванню етичних, духовних відносин.

– Сприяти науково-технічному прогресу, прищеплювати інтерес до техніки,

до інтелектуальної діяльності, творчого мислення, виховувати любов до праці.

– Сприяти розвитку демократії, формуючи в учнів наступні якості: активну життєву позицію і потребу брати участь в управлінні суспільством.

10. СТАВЛЕННЯ КЕРІВНИКА ШКОЛИ ДО КОЛЕКТИВУ ВЧИТЕЛІВ

Відповідальність керівника школи за формування сприятливої для педагогічної праці моральної атмосфери в колективі.

– Піклуватися про поліпшення умов життя і діяльності кожного члена колективу, про підвищення його педагогічної кваліфікації і майстерності.

– Бути уважним до трудового внеску кожного члена педагогічного колективу, справедливо оцінювати його.

– Сприяти об'єднанню педагогічного колективу як суб'єкта педагогічної дії, розвивати доброзичливі відносини між його членами, сприяти справедливому розв'язанню конфліктів між ними.

– Поважати кожного вчителя, піклуватися про підвищення його авторитету, постійно і активно захищати його честь і гідність.

– Підтримувати в колективі творчі педагогічні пошуки, радитися з колективом і використовувати його досвід і знання при ухваленні управлінських рішень.

– Сприяти розвитку критики і самокритики як необхідної умови для ефективного функціонування педагогічного колективу, не допускати переслідування за неї.

– Бути непримиренним до порушень трудової дисципліни, до низької якості навчально-виховної роботи вчителя, до фактів антипедагогічної поведінки і аморальних вчинків.

11. СТАВЛЕННЯ КЕРІВНИКА ШКОЛИ ДО СВОЄЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Турбота про вдосконалення змісту, стилю і методів керівництва педагогічним колективом, облік педагогічних наслідків своєї діяльності.

– Використовувати можливості посадового положення тільки на користь педагогічної справи для втілення своїх кращих педагогічних задумів.

– Піклуватися про такий стиль своєї діяльності, який сприяв би оптимізації навчально-виховного процесу, формуванню творчого відношення кожного вчителя до своєї праці.

– Керуватися при підборі кадрів інтересами навчально-виховного процесу, не допускати ухвалення рішень з міркувань особистої зручності.

– Не допускати зловживання службовим положенням, посадовою владою, що підриває авторитет керівника і його педагогічний вплив.

12. СТАВЛЕННЯ КЕРІВНИКА ШКОЛИ ДО САМОГО СЕБЕ

Турбота про підвищення свого авторитету як керівника педагогічного колективу, як вчителя вчителів.

– Підвищувати свою кваліфікацію як вчителя і як керівника педагогічного колективу.

– Домагатися високої етичної культури поведінки.

– Бути самокритичним, вимогливим до себе, бачити помилки і промахи в

своїй діяльності як керівника вчительського колективу, відкрито визнавати їх і виправляти.

– Не допускати проявів підлабузництва, догоджання і перебільшення своїх заслуг як дій, не сумісних з процесом виховання.

Додаток 13

Модель випускника школи

Випускник школи:

- має свідомо сформовані навички здорового способу життя;
- навчився самостійно приймати рішення, підтримувати та зміцнювати власне здоров'я засобами оздоровчо-фізкультурної діяльності;
- має власну національну гідність, внутрішню свободу, гордість за свою країну; любить рідну землю, свій народ, готовий до праці в ім'я України;
- поважає Закон, знає права й обов'язки громадян України, глибоко усвідомлює взаємозв'язок між діями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- відданий ідеалам Добра, Правди, Свободи;
- вміє не піддаватися негативним звичкам, які шкодять здоров'ю;
- оволодів міжнародними нормами етики та естетики;
- досконало володіє гарною літературною мовою, а також і кількома іноземними мовами;
- вміє свідомо й інтелектуально повноцінно використовувати вільний час з метою гармонійного саморозвитку, самовдосконалення, зміцнення здоров'я; є активним творцем кращого життя школи, країни;
- оволодів цінними знаннями в галузі світового і народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної та танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; валеології та фізичної культури;
- є професійно зорієнтований, зі сформованою трудовою активністю та працелюбністю;
- дбає про повноцінний фізичний розвиток, зміцнення здоров'я, гармонію тіла й духу, людини й природи ;
- має сформоване почуття відповідальності за природу як національну та загальнолюдську цінність, основу життя на Землі.

Характерними особливостями наших випускників є багатоплановість їхніх інтересів, які мають активний характер, активну спрямованість і реалізуються не тільки в різних формах діяльності, а й в інших соціально значущих сферах. А це, в свою чергу, сприяє реалізації різноманітних потенційних можливостей особистостей на початкових етапах життєвого шляху.

Випускник навчився фіксувати увагу на прожитому і діставати з нього уроки, щоб, ґрунтуючись на ще маленькому накопиченому досвіді, по-доброму прожити подальше життя. Культура нашого випускника орієнтує його на мудре осмислення свого життя.

Він роздумує над своїм життям, проектує, розробляє, коригує і здійснює свій індивідуальний життєвий сценарій, оволодіває не лише необхідними знаннями, а й навичками, вміннями, зрештою, може, найвищим мистецтвом - мистецтвом жити.

У нашого випускника є велике бажання зробити якомога кращою кожен мить свого життя, яка б доля, сприятлива чи несприятлива, йому не випала.

Він на все своє подальше життя бере з собою як формулу життєтворчості слова Л. Толстого: «Мудра людина потребує всього тільки від себе, нікчемна ж людина потребує всього від інших».

Самореалізація не є одноманітною дією, що приводить нашого випускника до завершеності і повної досконалості, приносить йому почуття самозаспокоєності. Це постійне боріння, рух до все нових можливостей, що відбувається шляхом подолання себе заради себе самого.

Наш випускник розібрався в тому, що йому потрібно, яким він прагне бути у ставленні до людей і до себе самого, які якості слід йому виховувати, а яких рішуче позбавлятися, ким бути, тобто яке місце зайняти у системі суспільного поділу праці.

Результатом валеологічної освіти повинна стати валеологічна культура людини, що є основою знань генетичних, фізіологічних і психологічних можливостей, методів і засобів контролю, збереження і формування свого здоров'я, уміння поширювати знання про культуру здоров'я на тих, хто оточує.

У процесі набуття знань школярі усвідомлюють здоров'я як головну цінність людського життя, у них формується стійка мотивація: вести здоровий спосіб життя і цілеспрямовано займатися своїм здоров'ям. Але процес формування ціннісної мотивації особистості досить складний і суперечливий, на нього впливають фактори розвитку держави та громадська думка, технологія навчально-виховного процесу, особистість педагогів, що працюють з дітьми, а також орієнтація сімейного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: [навч. посіб.] / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Бондарчук Ю. В. Інноваційні технології навчального процесу – концептуальна основа формування вчителя / Ю. В. Бондарчук, Г. С. Юзбашева // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: [матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції]. – Суми : ВВП «Мрія -1» ЛТД, 1998. – С. 6-9.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / Омелян Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2006. – 608 с.
4. Грабовська Т. І. Інноваційний розвиток освіти: особливості, тенденції, перспективи / Т. І. Грабовська, М. І. Талапканич, В. В. Химинець. – Ужгород, 2006. – 232 с.
5. Демченко О. Реалізація основних підходів, методів та форм організації самостійної роботи у сучасній педагогічній практиці / Олена Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 19–21.
6. Заброцький М. М. Основи вікової психології : [навч. посіб.] / М. М. Заброцький. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 112 с.
7. Заир-Бек Е. С. Проектирование как педагогическая деятельность и содержание обучения педагогов // Педагогические основы проектирования образовательных систем нового вида / Е. С. Заир-Бек. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 1995. – С. 124–148.
8. Закон України «Про загальну середню освіту» : [станом на 1 бер. 2011 р.] / Верховна Рада України // Освіта України : нормативна база. – К. : КНТ, 2011. – С. 93–116.
9. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : УФІМБ, 1997. – 302 с.
10. Квадріціус Л. В. Професійна самоосвіта вчителя / Л. В. Квадріціус // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 35–38.
11. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. І. Клокар. – К., 1997. – 227 с.
12. Козлова О. Г. Методика інноваційного пошуку вчителя : [навч.-метод. посіб.] / О. Г. Козлова. – Суми : ВВП "Мрія - 1" ЛТД, 1998. – 96 с.
13. Кремень В.Г. Інноваційний вектор в освіті як виклик часу / В. Г. Кремень // Матер. наук.-практ. конф. - Харків, 2004. - С. 3 - 20.
14. Левитес Д. Г. Автодидактика: теория и практика конструирования собственных технологий обучения / Д. Г. Левитес. – Москва–Воронеж : НТК-ЛСК, 2004. – 320 с.
15. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матер. міжвуз. наук.-практ. конф. - Харків, 2002. - С. 3 - 8.
16. Мартышина Н. В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога / Н. В. Мартышина // Педагогика. - 2006. - № 3. - С. 48-57.
17. Маслоу А. Самоактуалізація особистості та освіта / пер. з англ.; А.

Маслоу. – К.-Донецьк, 1994. - 52 с.

18. Ніколенко Л. Т. Розвиток індивідуальності педагога у системі освіти дорослих / Л. Т. Ніколенко // Імідж сучасного педагога. – 2011. – № 8–9. – С. 27-30.

19. Олійник В. В. Практикум з педагогічної майстерності / В. В. Олійник, Л. М. Сергєєва; [за ред. В. В. Олійника]. – К. : ТОВ «ЕТІС-Плюс», 2008. – 184 с.

20. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

21. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя / О. М. Пехота, А. М. Старєва– Миколаїв : Іліон, 2006. – 272 с.

22. Равен Дж. Педагогическое тестирование / Дж. Равен. – [2-е изд.]– М. : Когито-Центр, 2001. – 142 с.

23. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 270 с.

24. Сухомлинський В. О. Сто порад учителєві / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1984. – 292 с.

25. Турченко Н. Социально-педагогические проблемы учительского труда / Н. Турченко, Л. Борисова. – М. : Знание, 1975. - 64 с.

26. Тюріна В. О. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи : авторєф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка. Історія педагогіки» / В. О. Тюріна. – К., 1994. – 58 с.

27. Філософський енциклопедичний словник [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

28. Хомерики О. Г. Развитие школы как инновационный процесс: [метод. пособ. для руководителей общеобразов. Учреждений] / О. Г. Хомерики, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов. – М. : Новая шк., 1994. - 64 с.

29. Шапар В. П. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. П. Шапар. – К. : Прапор, 2005. – 385 с.

Духовність і культура спілкування

(З досвіду роботи комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання – «Загальноосвітня школа I-III ступенів № 31 з гімназійними класами, центр дитячої та юнацької творчості «Сузір'я» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»)

Підписано до друку2014 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Друк – різнограф. Тираж прим.
Зам. № 200

КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна, 39/63,
Кіровоград, 25006
Віддруковано в лабораторії інформаційно-методичного забезпечення освітнього процесу КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна,
39/63, Кіровоград, 25006